

تیر ۱۴۰۱
مسلسل: ۱۸۲۹۷

**ارزیابی قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و
فرهنگی در حوزه‌های
میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی**

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۸۲۹۷
کد موضوعی: ۲۷۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ارزیابی قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

نام دفتر: مطالعات فرهنگ و آموزش

تهیه و تدوین: ندا زرندیان

ناظر علمی: موسی بیات

اظهار نظر کنندگان: سعید شفیعا، توفیق حسین‌زاده لنج‌آباد

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. قوانین برنامه توسعه

۲. گردشگری

۳. میراث فرهنگی

۴. صنایع دستی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۴/۲۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	۱. ارزیابی شکلی برنامه‌های توسعه
۳	۱-۱. معیارهای ارزیابی شکلی برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
۳	۱-۲. ارزیابی مفاد مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی براساس معیارهای منتخب
۱۵	۱-۳. میزان رعایت معیارها در قوانین برنامه توسعه مختلف
۲۰	۲. نقدی بر برنامه‌های توسعه از منظر خبرگان
۲۴	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۲۶	پیوست
۳۱	منابع و مآخذ

ارزیابی قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

چکیده

در تدوین قوانین موقتی که ماهیت تکرارپذیری دارند نظیر قوانین برنامه توسعه، آسیب‌شناسی برنامه‌های پیشین و رفع آن در قوانین جدید، متضمن اثربخشی قانون خواهد بود. بدین جهت، در آستانه تدوین قانون برنامه هفتم توسعه، گزارش حاضر در پی ارزیابی مفاد مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. این بررسی در دو گام اصلی صورت پذیرفت؛ نخست، احکام مرتبط براساس هفت معیار منتخب از جمله هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین پیشین، شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی، قابلیت ارزیابی و شاخص‌پذیری، داشتن ضمانت اجرایی، مشخص بودن مجری، موقتی بودن و داشتن زمانبندی ارزیابی شد. پس از آن، با توجه به آرای گردآوری شده از خبرگان، نقدهای اساسی وارد بر احکام برنامه‌های توسعه در سه حوزه مورد بحث، بررسی شد.

براساس بخش اول گزارش، درخصوص احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی تنها در حدود ۴۶ درصد از معیارهای منتخب در نگارش متن قوانین برنامه توسعه رعایت شده‌اند. در این میان، قانون برنامه سوم (با ۵۹ درصد رعایت معیارها) و پس از آن قانون برنامه ششم توسعه (با ۵۲ درصد رعایت معیارها) بیشترین میزان وفاق با معیارها را نشان می‌دهند. در این میان، قوانین برنامه اول و دوم توسعه هر دو با حدود ۱۴ درصد انطباق، کمتر از سایر برنامه‌ها قواعد تقنینی ویژه برنامه‌های توسعه را رعایت کرده‌اند.

در میان معیارهای منتخب هفتگانه، تمامی احکام برنامه‌های توسعه متفق القول در انطباق با سیاست‌ها و قوانین پیشین حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی هستند. شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی (حدود ۶۳ درصد) و داشتن زمانبندی (حدود ۴۱ درصد) معیارهایی هستند که در جایگاه بعدی در قوانین برنامه‌های توسعه بیشتر مورد توجه بوده‌اند. جالب توجه است که هیچ‌یک از احکام تعریف شده برای حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی دارای ضمانت اجرایی نیستند. به عبارتی، قانونگذار سازوکاری برای برخورد با متخلفین از احکام پیش‌بینی نکرده است.

علاوه بر این به عقیده خبرگان، مواردی همچون در اولویت قرار نگرفتن موضوعات فرهنگی از جمله مسائل پیرامون میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی؛ تغییر متن اولیه در فرایند تصویب به صورت غیرتخصصی؛ عدم نظارت و پیگیری لازم بر اجرایی شدن احکام؛ عدم اولویت‌بندی، ایدئال‌گرایی، تمامیت‌خواهی و بی‌توجهی به محدودیت منابع؛ عدم رعایت حدود و ثغور قوانین برنامه؛ تناقض در میان احکام برنامه؛ عدم پیش‌بینی منابع مالی و عدم تطابق ماهیت قوانین برنامه با قوانین بودجه؛ منوط کردن احکام به تهیه آیین‌نامه‌ها و عدم تصویب بموقع آیین‌نامه‌ها؛ ارزیابی صرفاً کمی خروجی‌ها بدون توجه به محتواها؛ شاخص‌پذیر نبودن احکام؛ عدم تعریف وظایف هر دستگاه در موضوعات مشترک

و عدم پاسخگویی ساختار برنامه‌نویسی در شرایط بحرانی و امکان تغییر اولویت‌ها از جمله نقدهایی است که در سه جنبه تدوین، اجرا و ارزیابی قوانین برنامه توسعه وارد می‌باشد.

براساس یافته‌ها، باید توجه همزمان به معیارهای هفتگانه یاد شده در نگارش احکام قانون برنامه هفتم توسعه مورد توجه قانونگذار قرار گیرد. در این میان با توجه به انطباق نسبی بیشتر قانون برنامه سوم توسعه می‌توان در نگارش قانون برنامه هفتم توسعه از شیوه نگارش آن الهام گرفت.

باتوجه به نقدهای وارد از سوی خبرگان بر قوانین برنامه‌های توسعه پیشین نیز می‌توان پیشنهادهایی را برای حصول نتایج بهتر ذیل قانون برنامه هفتم توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مطرح کرد؛ از جمله اولویت‌دهی به حوزه فرهنگ به خصوص در زمینه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در متن قانون، برگزاری جلسات مشترک بین قوه مجریه و قوه مقننه پیش از ابلاغ متن پیشنهادی برنامه، نظارت بر اجرایی شدن احکام در طول برنامه و در انتهای برنامه توسط قوه مقننه، پیگیری مجدانه دستگاه متولی از سایر دستگاه‌های مکلف طبق قانون، اولویت‌بندی موضوعات به صورت فرابخشی و درون‌بخشی و انتخاب شمار محدودی از مسائل و موضوعات قابل پیگیری، رعایت ماهیت موقتی بودن و برنامه‌محور بودن احکام منتخب، داشتن نگاه جامع برای نبود تناقض میان احکام برنامه، پیش‌بینی منابع مالی و انطباق احکام با ماهیت بودجه‌ریزی در کشور، امتناع از تکلیف به تهیه آیین‌نامه در مواقع غیرضرور و پیگیری تهیه آیین‌نامه‌های ضروری در سال اول برنامه، تعیین تکلیف وظایف هر دستگاه در موضوعات مشترک و تهیه متن قانون به صورت انعطاف‌پذیر در پاسخ به موقعیت‌های بحرانی و نوظهور.

مقدمه

با توجه به تمدید یک‌ساله قانون برنامه ششم توسعه در قانون بودجه سال ۱۴۰۱ و قرارگیری در آستانه تدوین قانون برنامه هفتم توسعه، ارزیابی قوانین برنامه‌های توسعه پیشین می‌تواند در تدوین احکام آتی مؤثر باشد. در این میان، یکی از ابعاد قابل ارزیابی، بررسی قوانین برنامه‌های توسعه از منظر شکلی و نحوه نگارش است. بدین جهت، گزارش حاضر تلاشی است در راستای پاسخ به این پرسش که تا چه حد قوانین برنامه‌های توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در انطباق با معیارهای کلیدی در نگارش چنین قوانینی هستند. از همین رو، مروری کوتاه بر برخی از معیارهای موجود و ذکر مثال‌هایی از سه حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در انطباق/عدم انطباق این معیارها و ارزیابی کمی میزان رعایت آنها مورد توجه نگارنده بوده است. علاوه بر این، ارزیابی کمی میزان رعایت این معیارها نیز مورد توجه قرار گرفت. پس از آن، احکام مرتبط قوانین برنامه توسعه کشور در این حوزه از منظر خبرگان نیز نقد و بررسی شد.

۱. ارزیابی شکلی برنامه‌های توسعه

۱-۱. معیارهای ارزیابی شکلی برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

در منابع مختلف برای تدوین قانون (از جمله قوانین برنامه) و همچنین ارزیابی آن به معیارهای مختلفی اشاره شده است. برای مثال کتاب «شیوه‌نامه نگارش قانون» ۱۲ اصل را در نگارش قانون مورد توجه قرار می‌دهد؛ از جمله روشن و صریح بودن، جامع و کامل بودن، هماهنگی با فرهنگ و وضعیت مردم، توجه به نیاز جامعه، عدم ورود به حوزه اخلاق و معنویات، توجه به تأمین منافع همگان، انطباق با موازین اسلامی، عدم مغایرت با قانون اساسی، موجزنویسی، داشتن ضمانت اجرا، هماهنگی با نظام حقوقی و رعایت اصول حقوقی. یوسفی، نصیری و زراعت‌کیش (۱۴۰۰) در تعیین اولویت‌های پیشنهادی نظام آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه ۵ اصل را مورد توجه قرار داده‌اند؛ اصل شفافیت و جهت‌دهنده بودن، اصل شاخص‌پذیری و قابل ارزیابی و رصد بودن، اصل واقع‌نگری، هماهنگی با اسناد بالادستی و داشتن ضمانت اجرایی. کرمانی و همکاران (۱۴۰۰) در ارزیابی و مقایسه احکام مرتبط با آسیب‌های اجتماعی در قوانین برنامه چهارم، پنجم و ششم توسعه، ۶ مؤلفه اولویت‌گذاری، انتخاب راهبرد مناسب، تعیین راهکارهای اجرایی، قراردادن مجری مشخص، داشتن شاخص و قابلیت ارزیابی و داشتن ضمانت اجرای مناسب را مورد تأکید قرار داده‌اند. اما یکی از گزارش‌ها در بررسی شکلی و ساختاری نگارش قوانین برنامه‌های توسعه مربوط به پرهیزگاری و همکاران (۱۳۹۴) است. در این گزارش به‌منظور ارزیابی مفاد قوانین برنامه پنجم توسعه سه دسته معیار در نظر گرفته شده است؛ ویژگی‌های عمومی قوانین، ویژگی‌های قوانین تکلیفی و ویژگی‌های مختص به قوانین برنامه. ویژگی‌های عمومی قوانین شامل عدم تعارض با قوانین/سیاست‌های کلی قبلی، عدم کلی‌گویی، عدم مهمل‌گویی، رعایت اصول نگارشی و عدم ایجاد زمینه سوءاستفاده است. ویژگی‌های قوانین تکلیفی مواردی همچون مشخص بودن متولی اجرا، وجود قابلیت ارزیابی و داشتن شاخص و دارا بودن ضمانت اجرایی را شامل می‌شود. موقتی بودن، داشتن زمانبندی مشخص و عدم تکرار سیاست‌های کلی از جمله مواردی است که به‌عنوان ویژگی‌های مختص قوانین برنامه مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به شاخص‌های مورد اشاره، در این گزارش ۷ معیار دارای تکرار از جمله هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین قبلی، شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی، قابلیت ارزیابی و شاخص‌پذیری، داشتن ضمانت اجرایی، مشخص بودن مجری، موقتی بودن و زمانبندی داشتن در ارزیابی مفاد مرتبط با حوزه‌های گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی در قوانین برنامه توسعه به‌کار گرفته شد. در ادامه معیارها یادشده، مثال‌هایی در خصوص هر معیار و وضعیت آن به تفکیک برنامه مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۱-۲. ارزیابی مفاد مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی براساس معیارهای منتخب

پیش از ورود به ارزیابی مفاد قوانین برنامه‌های توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، احصای مفاد مرتبط در این قوانین ضروری به‌نظر می‌رسد. جدول ۱ پیوست، احکام مرتبط با سه حوزه را به تفکیک قانون برنامه نشان می‌دهد. در ادامه این مفاد براساس ۷ معیار منتخب یاد شده ارزیابی خواهد شد:

معیار اول؛ هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین پیشین

قوانین باید به گونه‌ای نگاشته شوند که اسناد بالادستی خود را نقض نکرده و در راستای تقویت و تحکیم آنها گام بردارند. این معیار از جایگاه ویژه‌ای در مقایسه با سایر معیارهای ارزیابی منتخب برخوردار است چه اینکه اگر هر یک از قوانین در تعارض با اسناد پیشین باشد از اساس از اعتبار ساقط خواهد بود حال آنکه سایر معیارهای چنین خاصیتی نداشته و می‌توان بعضاً به دیده اغماض به آنها نگریست.

در این میان، انطباق قوانین برنامه با سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. به عبارتی، حتی‌الامکان احکام قوانین برنامه‌های توسعه باید در انطباق با سیاست‌های کلی ابلاغی همان برنامه باشد. جدول ذیل مقایسه‌ای است در خصوص میزان انطباق قوانین برنامه‌های توسعه در حوزه‌های گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی با سیاست‌های کلی برنامه‌های توسعه در این حوزه‌ها:

جدول ۱. تطبیق قوانین برنامه‌های توسعه در حوزه‌های گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی با سیاست‌های کلی برنامه‌ها

شماره برنامه	سیاست‌های کلی برنامه	مفاد مرتبط در قانون برنامه	محورهای قانون برنامه	انطباق (بله/خیر)	توضیحات
اول	-	الف - هدف‌های کلی - بند «۳»	- تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی - شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران - کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی - هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه.	-	با توجه به عدم تعریف سیاست‌های کلی برنامه اول امکان مقایسه وجود ندارد.
دوم	۳- گسترش تولید داخلی به‌ویژه در زمینه کشاورزی، و تأمین نیازهای اساسی جامعه و کاهش واردات اجناس مصرفی و غیرضرور، همراه با افزایش کیفیت فرآورده‌ها در کشور و توسعه صادرات غیرنفتی.	تبصره «۵۸»	- توسعه مراکز آموزشی دولتی و غیردولتی - تسهیلات لازم برای فعالیتهای فرهنگی و هنری بخش غیردولتی در جهت تحقق سود اقتصادی از قبل گردش اقتصادی	بله	با توجه به اینکه تأکید بر گردش اقتصادی از محل فعالیتهای فرهنگی داشته و در بندهای ابتدایی تبصره اشاره به گردشگری به‌عنوان یکی از مصادیق فعالیت فرهنگی کرده است بنابراین تلویحاً در راستای سیاست‌های کلی می‌باشد.
سوم	سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه	ماده (۱۶۴)	خرید و فروش ارز به گردشگران خارجی	بله	
	۳۰- آمایش سرزمین به‌عنوان چارچوب بلندمدت در برنامه‌ریزی‌ها مبتنی بر اصول ذیل: - ملاحظات امنیتی و دفاعی. - کارایی و بازدهی اقتصادی.	ماده (۱۶۵)	به‌منظور حفظ و حراست از میراث فرهنگی: - تشکیل یگان پاسداران میراث فرهنگی - صرف جرائم حفاری‌های غیرمجاز و قاچاق اموال فرهنگی- تاریخی برای حق‌الکشف، حفاظت از میراث - شرایط خروج آثار فرهنگی- تاریخی	بله	
	- وحدت و یکپارچگی سرزمین. - گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای. - حفاظت محیط‌زیست و احیای منابع طبیعی. - حفظ هویت اسلامی، ایرانی و حراست از میراث فرهنگی. - تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور.	ماده (۱۶۶)	- عضویت رئیس سازمان میراث فرهنگی در شورایی عالی معماری- شهرسازی - تغییر تشکیلات شهرداری در شهرهای دارای بافت تاریخی - صرف بخشی از درآمد شهرداری برای حفاظت از بافت‌های تاریخی شهری - استفاده از منابع مالی و سرمایه‌های بین‌المللی و اعتبارات سازمان‌های فرهنگی بین‌المللی از قبیل یونسکو - حفظ بافت قدیمی و سنتی منطقه جماران	بله	

شماره برنامه	سیاست‌های کلی برنامه	مفاد مرتبط در قانون برنامه	محورهای قانون برنامه	انطباق (بله/خیر)	توضیحات
	- توجه به توسعه متکی بر منابع داخلی و رفع محرومیت خصوصاً در مناطق روستایی کشور.				
چهارم	سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه (۵۲ بند)	ماده (۱)	استفاده از حساب ذخیره ارزی برای سرمایه‌گذاری در طرح‌های گردشگری	بله	موضوع صادرات غیرنفتی
	۵. تقویت وحدت و هویت ملی مبتنی بر اسلام و انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی و آگاهی کافی درباره تاریخ ایران، فرهنگ، تمدن و هنر ایرانی - اسلامی و اهتمام جدی به زبان فارسی.	ماده (۳۴)	حمایت از سرمایه‌گذاری در گردشگری دریایی	بله	در راستای توسعه صادرات غیرنفتی و ساماندهی سواحل و جزایر می‌باشد
	۱۹. آمایش سرزمینی مبتنی بر اصول ذیل: - ملاحظات امنیتی و دفاعی. - کارایی و بازدهی اقتصادی. - وحدت و یکپارچگی سرزمین.	ماده (۱۰۴)	به‌منظور رونق اقتصاد فرهنگ، رقابت‌پذیر و افزایش اشتغال: - تصویب و ابلاغ استانداردهای بهره‌مندی از فضاهای گردشگری - حمایت از ایجاد موزه شخصی آثار هنری	بله	در ارتباط با رقابت‌پذیری و حفظ میراث می‌باشد.
	۱۹. آمایش سرزمینی مبتنی بر اصول ذیل: - ملاحظات امنیتی و دفاعی. - کارایی و بازدهی اقتصادی. - وحدت و یکپارچگی سرزمین.	ماده (۱۰۶)	به‌منظور حفظ هویت اسلامی - ایرانی، اعتلای معرفت دینی و توسعه فرهنگ قرآنی: - تهیه طرح جامع گسترش فضاهای مذهبی و مساجد - تهیه طرح گردشگری مذهبی	بله	در راستای حفظ هویت اسلامی - ایرانی می‌باشد.
	- گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای. - حفاظت محیط‌زیست و احیای منابع طبیعی.	ماده (۱۰۹)	به‌منظور حفظ و شناساندن هویت تاریخی ایران: - حمایت از پژوهش‌های ایران‌شناسی، تاریخ و تمدن - بررسی نظام‌یافته آداب و رسوم - شناسایی اصول و ضوابط شکل‌گیری معماری ایرانی - اسلامی	بله	در راستای حفظ هویت و آگاهی بخشی می‌باشد.
	- حفظ هویت اسلامی ایرانی و حراست از میراث فرهنگی.	ماده (۱۱۰)	معرفی جلوه‌های فرهنگی، هنری و ادبی ایران	بله	در راستای حفظ هویت ملی می‌باشد.
	- تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرون اقتصاد کشور.	ماده (۱۱۳)	به منظور تجلی و توسعه مفاهیم و نمادهای هویت اسلامی و ایرانی: زمینه‌سازی برای احداث موزه‌های تخصصی	بله	در راستای حفظ هویت و میراث فرهنگی می‌باشد.
	- رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور. ۳۵. فراهم نمودن زمینه‌های لازم برای تحقق رقابت‌پذیری کالاها و خدمات کشور در سطح بازارهای داخلی و خارجی و ایجاد	ماده (۱۱۴)	- ایجاد موزه‌های تخصصی توسط دستگاه‌ها - ارتقای جایگاه بخش غیردولتی حوزه گردشگری - تکمیل نظام جامع آماری گردشگری - ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی - ایجاد صندوق احیا و بهره برداری از بناها و اماکن تاریخی - فرهنگی	بله	در ارتباط با حفظ هویت، توسعه صادرات غیرنفتی و حفظ موارث می‌باشد.

شماره برنامه	سیاست‌های کلی برنامه	مفاد مرتبط در قانون برنامه	محورهای قانون برنامه	انطباق (بله/خیر)	توضیحات
	سازوکارهای مناسب برای رفع موانع توسعه صادرات غیرنفتی. ۴۴. هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی که دارای مزیت نسبی هستند از جمله صنعت، معدن، تجارت، مخابرات، حمل‌ونقل و گردشگری، به‌ویژه صنایع نفت، گاز و پتروشیمی و خدمات مهندسی پشتیبان آن، صنایع انرژی‌بر و زنجیره پایین‌دستی آنها، با اولویت سرمایه‌گذاری در ایجاد زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز و ساماندهی سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس در چارچوب سیاست‌های آمایش سرزمین.		- صدور مجوز تأمین و فعالیت موزه‌های خصوصی و تخصصی و مؤسسات مشاوره و کارشناسی مرتبط با موضوع فعالیت‌های میراث فرهنگی، کارگاه‌های مرمت آثار و غیره		
پنجم	۱۸. اهتمام به توسعه ورزش و حمایت از گسترش فعالیت‌های گردشگری با تأکید بر سفرهای زیارتی.	ماده (۶)	ایجاد مسجد یا نمازخانه در پارک‌های ملی، بوستان‌ها، مجتمع‌ها رفاهی- تفریحی و پایانه‌های مسافری	بله	مساجد و نمازخانه از زیرساخت‌های مورد نیاز توسعه گردشگری بالاخص توسعه گردشگری زیارتی می‌باشد.
		ماده (۱۱)	الف) ایجاد امکان تأسیس مراکز گردشگری و میراثی ب) راه‌اندازی موزه‌های دفاع مقدس و شهدا ج) حمایت از ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ سنتی عشایری و روستایی	بله	
		ماده (۱۲)	شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائرین، تأمین زیرساخت‌ها، توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی	بله	در ارتباط با توسعه امکانات و رفع نیازها در زمینه گردشگری زیارتی می‌باشد.
		ماده (۱۶۱)	جابجایی کالا و مسافر از طریق شرکت‌های داخلی و خارجی آزادسازی کامل نرخ حمل‌ونقل هوایی، خدمات فرودگاهی و شبکه پروازی، لغو تخفیفات تکلیفی و هرگونه معافیت اصلاح وظایف، اختیارات و مسئولیت‌های سازمان هواپیمایی کشوری	بله	در راستای گسترش فعالیت‌های گردشگری می‌باشند. هرچند که اولویت خاصی برای سفرهای زیارتی قائل نیست.
		ماده (۱۶۳)	کمک به احداث پایانه‌های مسافری و باری و مجتمع‌های خدمات رفاهی بین‌راهی توسط بخش‌های خصوصی	بله	در راستای توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌باشد.
		ماده (۱۶۶)	ایجاد شهر فرودگاهی در محدوده فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) و ایجاد منطقه آزاد تجاری و منطقه ویژه اقتصادی در بخشی از اراضی فرودگاه	بله	در راستای توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌باشد.

شماره برنامه	سیاست‌های کلی برنامه	مفاد مرتبط در قانون برنامه	محورهای قانون برنامه	انطباق (بله/خیر)	توضیحات
		ماده (۱۹۳)	مدیریت یکپارچه با مشارکت بهره برداران در دشت‌های اطراف تالاب‌ها	بله	در راستای توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌باشد.
		ماده (۱۹۴)	حمایت از گسترش صنایع دستی و خدمات گردشگری و ایجاد و توسعه بازارهای محلی با اولویت مراکز دهستان‌های	بله	در راستای توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌باشد.
		ماده (۲۰۴)	حمایت مالی و حقوقی دولت در استفاده حداکثری از منابع طبیعی و گردشگری در مناطق مرزی	بله	در راستای توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌باشد.
	۵۰. توسعه پایدار صنعت ایرانگردی به‌گونه‌ای که ایرانگردهای خارجی تا پایان برنامه ششم به حداقل پنج برابر افزایش یابد.	ماده (۲)	بازآفرینی بافت‌های تاریخی و گردشگری موضوعات محوری طرح‌های دریافت‌کننده اعتبار از بودجه سالانه	بله	در راستای تحقق توسعه پایدار گردشگری می‌تواند باشد.
		ماده (۹۷)	شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائران، برنامه‌ریزی، تأمین زیرساخت‌ها، توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زبارتی	بله	می‌تواند به توسعه نوع خاصی از گردشگری - گردشگری زبارتی - کمک نماید.
	۵۱. حمایت از صنایع دستی و صیانت از میراث فرهنگی کشور.	ماده (۹۸)	- هزینه‌کرد دستگاه‌ها از محل اعتبارات خود برای حفظ میراث در اختیار - مستثنا شدن تأسیسات گردشگری از قانون نظام صنفی - شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و ثبت میراث فرهنگی و طبیعی - ایجاد شهرهای صنایع دستی و احیای هنرهای سنتی در حال زوال	بله	در راستای حفاظت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی می‌باشد.
		ماده (۹۹)	احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی توسط بنیاد مسکن	بله	در راستای حفاظت از میراث فرهنگی می‌باشد.
ششم		ماده (۱۰۰)	- تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری - اختصاص یارانه و تسهیلات مالی و معافیت‌های مالیاتی و عوارضی به تأسیسات ایرانگردی و جهانگردی - ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری - تهیه طرح ساماندهی گردشگری جنگل‌های شمال و شمال‌غرب کشور و زاگرس، سواحل شمالی و جنوبی با اولویت سواحل مکران - مدیریت یکپارچه و جامع میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری - در اختیار قرار گرفتن درآمد اختصاصی و کمک‌های مردمی از امکان و محوطه‌های تاریخی و موزه‌های هیئت امنایی به سازمان میراث فرهنگی - واگذاری امور تصدیگری گردشگری به تشکل‌های حرفه‌ای - گازرسانی به روستاهای هدف گردشگری	بله	در راستای حفاظت از میراث فرهنگی و توسعه گردشگری می‌باشد

همان گونه که جدول فوق نشان داد احکام قوانین برنامه توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در انطباق با سیاست‌های کلی برنامه بوده‌اند.

معیار دوم؛ شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی

این متغیر اشاره دارد که قوانین برنامه باید به گونه‌ای نگاشته شوند که اولویت موضوعی و اقدام مطلوب در آن مشخص بوده و نتوان از متن قانون افاده عام کرد. به عبارتی، کلی‌گویی و تفسیرپذیر بودن احکام برنامه می‌تواند عدم تحقق آنها را در پی داشته باشد. زیرا دستگاه اجرایی با عبارات کلی و مبهمی مواجه می‌شود که در عمل پیگیری آنها امکانپذیر نیست. متعاقباً ارزیابی عملکرد دستگاه‌های موظف براساس قانون نیز در این صورت با دشواری همراه خواهد بود؛ چه اینکه مشخص نیست که دقیقاً چه هدفی مد نظر قانونگذار بوده تا عملکرد موجود در اختلاف با هدف مطلوب مورد سنجش قرار گیرد. در ذیل نمونه‌هایی از این دست مورد اشاره قرار گرفته است:

قانون برنامه دوم (تبصره «۵۸»): «به منظور ارتقای سطح علمی و کارایی دست‌اندرکاران برنامه‌های فرهنگی، هنری، ورزشی ترتیبات لازم از سوی دولت در جهت توسعه مراکز آموزشی دولتی و غیردولتی با رعایت ضوابط اسلامی در رشته‌های چاپ و نشر، سینما، ایرانگردی و جهانگردی، نویسندگی و فعالیت‌های هنری و تبلیغی، تقویت آموزش‌های تخصصی و کاربردی ضمن خدمت اتخاذ و شرایط لازم را جهت بروز نوآوری‌ها در امور فرهنگی ایجاد نماید. همچنین دولت تسهیلات لازم برای فعالیت‌های فرهنگی و هنری بخش غیردولتی (عمومی، تعاونی و خصوصی) را به‌نحوی فراهم می‌نماید که گردش اقتصادی آنها با سود متعارف تحقق یابد».

جزء «۱۵-۳» بند «ب- خط‌مشی‌ها» قانون برنامه اول: «تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازماندهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه». قانون برنامه چهارم توسعه (ماده (۱۰۹)، بند «الف»): «حمایت از پژوهش‌های علمی و بین رشته‌ای در زمینه ایران‌شناسی، تاریخ تمدن و نظایر آن».

قانون برنامه پنجم توسعه (ماده (۱۹۴)): «دولت مکلف است ...»

ب) حمایت از گسترش کشاورزی صنعتی و صنایع روستایی با اولویت توسعه خوشه‌ها و زنجیره‌های صنعتی - کشاورزی کوچک و متوسط که بخش اعظم نهاده‌ها و عوامل تولید آن در جغرافیای روستایی وجود دارد و همچنین صنایع دستی و خدمات گردشگری و ایجاد و توسعه بازارهای محلی با اولویت مراکز دهستان‌های قابل توسعه».

استفاده از عبارات کلی همچون «ترتیبات لازم»، «شرایط لازم»، «تسهیلات لازم»، «تقویت و توسعه»، «حمایت از» و غیره که در آن جزئیات عملکرد مورد انتظار اشاره نشده است نمونه‌هایی از عدم رعایت معیار مورد بررسی است.

معیار سوم؛ قابلیت ارزیابی و شاخص‌پذیری

وجود شاخص سنجش و معیار ارزیابی، ضمانتی برای تحقق مفاد قوانین برنامه خواهد بود. به عبارتی، در زمانی که هیچ معیار کمی برای یک حکم تعریف نگردد، نمی‌توان از تحقق اهداف آن اطمینان خاطر داشت. البته باید توجه داشت که لزوماً نباید تمامی احکام از قابلیت تعریف چنین معیاری برخوردار باشند. در ذیل به برخی موارد که فاقد شاخص ارزیابی می‌باشند، اشاره شده است:

برای مثال در بند «و» ماده (۳۴) قانون برنامه چهارم توسعه آمده است: «بهره‌برداری پایدار از نواحی ساحلی، دریایی، حمایت از ناوگان‌های جمهوری اسلامی ایران براساس قواعد بین‌المللی و حمایت از سرمایه‌گذاری‌ها در فعالیت‌های اقتصادی، نظیر حمل‌ونقل دریایی، منابع تجدیدناپذیر دریایی (نفت و گاز، معادن و ...)، منابع تجدیدپذیر دریایی (آبزیان و ...)، گردشگری دریایی، خدمات پشتیبانی و صنعتی دریایی».

حال آنکه مشخص نیست دقیقاً بناست «بهره‌برداری پایدار» و «حمایت از سرمایه‌گذاری» در گردشگری دریایی چگونه مورد سنجش قرار گیرد.

یا در بند «ب» ماده (۱۱۳) قانون برنامه چهارم توسعه آمده است: «برای احداث موزه علوم و فناوری و پارک‌های علمی عمومی، موزه‌های کوچک فرهنگی، ورزشی، تاریخی، صنعتی، دفاع مقدس و نمایشگاه‌های دستاوردهای نوین صنعتی کشور زمینه‌سازی نماید».

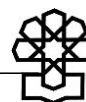
با چه معیاری می‌توان سنجید که دولت «زمینه‌سازی» کافی برای احداث این گونه از موزه‌ها را فراهم آورده است. یا در خصوص بند «ج» ماده (۱۶۶) قانون برنامه سوم: «شوراهای شهر درصدی از درآمد شهرداری هر شهر را متناسب با نیاز بافت‌های تاریخی آن شهر در اختیار مدیریت ذی‌ربط در شهرداری قرار می‌دهند تا با نظارت واحدهای سازمان میراث فرهنگی کشور در جهت مرمت بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های تاریخی همان محل به مصرف برسد». اگرچه به واژه «درصدی» اشاره شده، اما «چند درصد» مشخصاً مورد توجه قانونگذار است مشخص نیست. این امر می‌تواند برخورد سلیقه‌ای در صرف درآمد یادشده را در پی داشته باشد.

البته باید توجه داشت که برخی از مواد عملاً نیازی به تعیین معیار سنجش ندارند. این مواد از نوع ایجاد/تأسیسی است برای مثال مواردی همچون عضویت رئیس سازمان میراث فرهنگی کشور در شورای عالی شهرسازی و معماری ایران و نمایندگان آن در کمیسیون‌های ماده (۵) شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (موضوع بند «الف» ماده (۱۶۶) قانون برنامه سوم توسعه) و همچنین تهیه طرح جامع گردشگری مذهبی (موضوع بند «ن» ماده (۱۰۶) قانون برنامه چهارم توسعه) از جمله این احکام هستند.

اما در مقابل احکامی که در آنها شاخص سنجش وجود نداشته یا ماهیتاً نیاز به تعریف چنین شاخصی ندارند، نمونه‌هایی از تعریف به‌جای معیار سنجش برای نیل به احکام نیز موجود است:

بند «د» ماده (۱) قانون برنامه چهارم توسعه: «به دولت اجازه داده می‌شود حداکثر معادل ۵۰ درصد (۵۰٪) مانده موجودی حساب ذخیره ارزی برای سرمایه‌گذاری و تأمین بخشی از اعتبار مورد نیاز طرح‌های تولیدی و کارآفرینی صنعتی، معدنی، کشاورزی، حمل‌ونقل، خدمات (از جمله گردشگری و ...)، فناوری و اطلاعات و خدمات فنی مهندسی بخش غیردولتی که توجیه فنی و اقتصادی آنها به تأیید وزارتخانه‌های تخصصی ذی‌ربط رسیده است از طریق شبکه بانکی داخلی و بانک‌های ایرانی خارج از کشور به صورت تسهیلات با تضمین کافی استفاده نماید».

ماده (۹۹) قانون برنامه ششم توسعه: «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است نسبت به تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری را از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تا پایان اجرای قانون برنامه در بودجه سنواتی اقدام نماید تا در چارچوب مفاد این ماده حفظ، نگهداری و مورد بهره‌برداری قرار گیرد».

معيار چهارم؛ داشتن ضمانت اجرائی

قانون فاقد ضمانت اجرا اساساً ویژگی اصلی قانون را دارا نیست. ضمانت اجرا به زبان اهل منطق، جوهر قانون است و بدون آن، قانون به حد پند و اندرز تنزل می‌یابد.^۱ در اینجا مقصود از «ضمانت اجرا»، «هرگونه واکنشی است که گویای تأیید یا رد یک رفتار باشد و منتهی به تصدیق یک رفتار مقبول و صحیح گردد».^۲ در این میان، ضمانت اجرا می‌تواند اشکال مختلفی همچون جریمه نقدی، انفصال از خدمت و درج در پرونده برای مدیران خاطی و کنترل تخصیص بودجه دستگاه خاطی و غیره را شامل گردد.^۳

در مثال‌های زیر هیچ‌گونه ضمانت اجرائی در متن قانون برای تضمین اجرای حکم قانون پیش‌بینی نشده است: بند «ح» ماده (۱۰۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «حمایت یا مشارکت با هنرمندان و مجموعه‌دارانی که قصد ایجاد موزه شخصی آثار هنری خویش و یا کتابخانه را دارند، از جمله: استفاده از فضاهای دولتی به صورت امانی، با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت مسکن و شهرسازی، کلیه شهرداری‌ها و سایر دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط».
بند «ط» ماده (۱۱۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران».

بند «ب» ماده (۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه: «از راه‌اندازی موزه‌های تخصصی به‌ویژه موزه‌های دفاع مقدس و شهدا توسط مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی و بخش خصوصی حمایت مالی نماید».
بند «الف» ماده (۱۲) قانون برنامه پنجم توسعه و بند «الف» ماده (۹۷) قانون برنامه ششم توسعه: «شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائرین، برنامه‌ریزی و تدوین سازوکارهای لازم جهت ساماندهی امور زائرین و تأمین زیرساخت‌های لازم از طریق حمایت از شهرداری‌ها و بخش‌های غیردولتی».

جزء «۱» بند «الف» ماده (۹۸) قانون برنامه ششم توسعه: «هزینه‌های مربوط به پژوهش، حفاظت و مرمت آثار منقول و غیرمنقول ثبت شده در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط آثار در اختیار و در حیطه وظایف تخصصی همان دستگاه را در قالب بودجه سنواتی از محل اعتبارات خود تأمین کنند. این اعتبارات در چارچوب ضوابط قانونی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری هزینه می‌شود».

ماده (۹۹) قانون برنامه ششم توسعه: «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است نسبت به تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری را از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تا پایان اجرای قانون برنامه در بودجه سنواتی اقدام نماید تا در چارچوب مفاد این ماده حفظ، نگهداری و مورد بهره‌برداری قرار گیرد».

معيار پنجم؛ مشخص بودن مجری

در احکام قانون برنامه، مشخص بودن متولی هر حکم ضروری است. اهمیت این موضوع را می‌توان از دو وجه مورد توجه قرار داد؛ نخست، باید در نظر داشت که مشخص نبودن متولی اجرا، امکان بازخواست و ارزیابی اجرای حکم را

۱. ر.ک: صفر بیگزاده، «شیوه‌نامه نگارش قانون»، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۲، ص ۱۳۱.

2. the oxford companion to law . p.1101

۳. ر.ک: سیدعباس پرهیزگاری و همکاران، «درباره برنامه ششم توسعه (۱۲) بررسی رعایت برخی اصول قانون‌نویسی در قانون برنامه پنجم توسعه»، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴، ص ۳۰.

غیرممکن می‌کند. دوم، در مواردی که ذی‌نفعان مختلفی در یک موضوع مطرح هستند این امر می‌تواند به عدم مسئولیت‌پذیری دستگاه‌ها و بر زمین ماندن وظیفه تعریف شده منجر شود. این داستان در وضعیت بالعکس آن نیز امکان‌پذیر است؛ در جایی که متولیان امر متعدد بوده و هریک در پی آن هستند تا وظیفه تعریف شده را در ارتباط با خود تعریف نمایند.

از هرروی، در ارتباط با سه حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ابهام‌ها در این خصوص به دو شکل بوده است. در برخی موارد، مسئولیت به هیچ فاعل مشخصی ارجاع داده نشده و جمله به حالت مجهول نوشته است. برای مثال:

جزء «۱۵-۳» بند «ب- خط‌مشی‌ها» قانون برنامه اول توسعه: «تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازماندهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیر دولتی در این زمینه». بند «و» ماده (۳۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «بهره‌برداری پایدار از نواحی ساحلی، دریایی، حمایت از ناوگان‌های جمهوری اسلامی ایران براساس قواعد بین‌المللی و حمایت از سرمایه‌گذاری‌ها در فعالیت‌های اقتصادی، نظیر حمل و نقل دریایی، منابع تجدیدناپذیر دریایی (نفت و گاز، معادن و ...)، منابع تجدیدپذیر دریایی (آبزیان و ...)، گردشگری دریایی، خدمات پشتیبانی و صنعتی دریایی».

بند «د» ماده (۱۰۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «تصویب و ابلاغ استانداردهای بهره‌مندی نقاط مختلف کشور از فضاهای فرهنگی، هنری، ورزشی و گردشگری و توزیع و تأمین اعتبارات ملی و استانی فصول برنامه‌های ذی‌ربط در هریک از سال‌های برنامه چهارم برای رسیدن به شاخص‌ها و استانداردها براساس شاخص‌هایی که در سال اول برنامه چهارم به تصویب هیئت وزیران رسید».

در برخی موارد دیگر از احکام، به واژه «دولت» اطلاق شده است. نمونه‌هایی از این مورد را می‌توان مورد اشاره قرار داد:

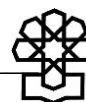
ماده (۱۰۹) قانون برنامه چهارم توسعه: «دولت مکلف است به منظور حفظ و شناساندن هویت تاریخی ایران و بهره‌گیری از عناصر و مؤلفه‌های هویت ایرانی، اقدامات زیر را انجام دهد:

الف) حمایت از پژوهش‌های علمی و بین‌رشته‌ای در زمینه ایران‌شناسی، تاریخ تمدن و نظایر آن

ب) گردآوری و بررسی نظام‌یافته آداب و رسوم، فرهنگ ملی و بومی

ز) شناسایی اصول و ضوابط شکل‌گیری معماری ایرانی-اسلامی در شهرها و روستاهای کشور»

جزء «ی» ماده (۱۱۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «به منظور حفظ آثار و فرهنگ سنتی، قومی، ایلی، ملی و ایجاد جاذبه برای توسعه صنعت گردشگری در کشور، دولت مکلف است نسبت به ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها و استان‌های کشور از قبیل دهکده توریستی، مراکز و اطراق‌های تفرجگاهی ایلی، موزه و نمایشگاه اقدام نموده و با پیش‌بینی اعتبارات و تسهیلات لازم در قانون بودجه سالانه اقدام نماید. مشارکت بخش دولتی و خصوصی و واگذاری زمین و امکانات اعطای تسهیلات به بخش خصوصی برای اجرای این‌گونه پروژه‌ها بلامانع است».

بند «پ» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه: «دولت مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، تمهیدات و اقدامات قانونی لازم را جهت مدیریت یکپارچه و جامع میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به عمل آورد»

بند «ج» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه: «دولت مکلف است از محل منابع بند «الف» ماده (۶۵) قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۴ گازرسانی روستاهای هدف گردشگری را نیز در اولویت قرار دهد».

در این حالت، واژه «دولت» کلمه‌ای عام بوده و نمی‌تواند مشخص کند که کدام یک از دستگاه‌ها، مسئول اصلی در این زمینه خاص مورد نظر می‌باشد.

در مقابل برخی مواد به صراحت متولی حکم مربوطه را مشخص کرده‌اند:

ماده (۱۶۴) قانون برنامه سوم توسعه: «در طی سال‌های اجرای برنامه سوم، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مقرراتی را معمول خواهد داشت که بانک‌های کشور بتوانند در مبادی ورودی هوایی، دریایی، زمینی، هتل‌ها و دفاتر خدمات جهانگردی نسبت به خرید ارز گردشگرانی که به ایران آمده‌اند اقدام کنند».

بند «الف» ماده (۱۶۵) قانون برنامه سوم توسعه: «سازمان میراث فرهنگی کشور با اخذ اجازه از ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح یگان پاسداران میراث فرهنگی کشور را زیر نظر سازمان مذکور تشکیل دهد».

جزء «ط» ماده (۱۱۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران».

ماده (۹۹) قانون برنامه ششم توسعه: «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است نسبت به تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری را از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تا پایان اجرای قانون برنامه در بودجه سنواتی اقدام نماید تا در چارچوب مفاد این ماده حفظ، نگهداری و مورد بهره‌برداری قرار گیرد».

معیار ششم؛ موقتی بودن

قانونی که با انقضای مدت پیش‌بینی شده در آن و بدون نسخ شدن، خود به خود، ملغی می‌شود قانون موقت است. به عبارت دیگر، اعتبار قانون موقت با پایان یافتن مدت آن و بی‌آنکه نیازی به نسخ آن توسط قانونگذار باشد زایل می‌شود؛ درحالی که قوانین دیگر به اراده قانونگذار لغو (نسخ) می‌شوند.^۱ در این میان، قوانین برنامه‌های توسعه با اعتبار پنج‌ساله خود از جمله قوانین موقت به‌شمار می‌روند که با اتمام دوره قانون توسعه، نسخ می‌گردند. بنابراین، درج احکامی که ماهیت غیرموقت دارند می‌تواند برنامه را از ماهیت اصلی خود خارج کند. علاوه بر این، با عدم رعایت این اصل، احتمال تکرار برخی احکام در قوانین برنامه بعدی افزایش می‌یابد.

برای مثال تشکیل «صندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی - فرهنگی» که در جزء «ز» ماده (۱۱۴) قانون برنامه چهارم توسعه مورد اشاره قرار گرفته است یا عضویت رئیس سازمان میراث فرهنگی در «شورای عالی شهرسازی و معماری ایران» در جزء «الف» ماده (۱۶۶) قانون برنامه سوم توسعه از جمله قوانین مرتبط با ساختار بوده و از ویژگی مرتبط با یک برنامه کوتاه‌مدت برخوردار نمی‌باشند.

۱. اقبالعلی میرزایی، «قانون و اعتبار زمانی آن با تأکید بر مفهوم و اوصاف قانون موقت»، مجله حقوقی دادگستری، ۱۳۹۳.

در مثالی دیگر در بند «ت» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه آمده است: «سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است کل درآمد اختصاصی و کمک‌های مردمی از اماکن و محوطه‌های تاریخی و موزه‌ها را که در اجرای ماده (۵) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۳ به صورت هیئت امنائی تشکیل و اداره می‌شوند به حسابی که نزد خزانه افتتاح می‌شود، واریز نماید. صددرصد (۱۰۰٪) وجوه حاصله و همچنین سهم کمک‌های دولتی اختصاص داده شده به این اماکن در قالب بودجه سنواتی در اختیار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قرار می‌گیرد تا برای اداره، توسعه و مرمت این اماکن اختصاص یابد».

این درحالی است که مضمون یادشده می‌توانست به‌عنوان تبصره‌ای به قانون دائمی «تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۳)» الحاق گردد.

نمونه مشهود دیگر جزء «۲» بند «الف» ماده (۹۸) قانون برنامه ششم توسعه می‌باشد که براساس آن «تأسیسات گردشگری از هر نظر تابع قوانین و مقررات بخش صنعت گردشگری به استثنای معافیت‌های مالیاتی است و از شمول قانون نظام صنفی مستثنا می‌باشد».

مسئله عدم ابقای بند فوق در قانون برنامه هفتم توسعه، منجر به بازگشت مشکلات ناشی از عضویت تأسیسات گردشگری در قانون نظام صنفی بعد از اتمام زمان قانونی برنامه ششم توسعه خواهد شد.

معیار هفتم؛ داشتن زمانبندی

تعریف بازه زمانی برای تحقق احکام از جمله موضوعاتی است که می‌تواند در نظارت بر اجرایی شدن مفاد قوانین برنامه توسعه موثر باشد. این موضوع در جایگاهی که تغییرات محیطی مشهود است از اهمیت دو چندان برخوردار است. زیرا دریافت بازخورد در برهه‌های کوتاه‌تر از پنج‌سال می‌تواند به تغییر مسیرهای پیش‌بینی شده منجر شود. در این میان، برخی احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در قوانین برنامه‌های توسعه دارای مدت زمان معین بوده است:

بند «د» ماده (۱۰۴) قانون برنامه چهارم توسعه: «تصویب و ابلاغ استانداردهای بهره‌مندی نقاط مختلف کشور از فضاهای فرهنگی، هنری، ورزشی و گردشگری و توزیع و تأمین اعتبارات ملی و استانی فصول برنامه‌های ذی‌ربط در هریک از سال‌های برنامه چهارم برای رسیدن به شاخص‌ها و استانداردها براساس شاخص‌هایی که در سال اول برنامه چهارم به تصویب هیئت وزیران رسید».

بند «ب» ماده (۱۶۱) قانون برنامه پنجم توسعه: «دولت مکلف است تا پایان سال اول برنامه نسبت به متنوع‌سازی نرخ خدمات حمل‌ونقل هوایی بار و مسافر اقدام نماید و از ابتدای سال سوم برنامه ضمن آزادسازی کامل نرخ حمل‌ونقل هوایی، خدمات فرودگاهی و شبکه پروازی، لغو تخفیفات تکلیفی و هرگونه معافیت در زمینه بهره‌برداری از خدمات ناوبری هوایی، فرودگاهی، نشست و برخاست، خدمات پروازی، واگذاری اماکن و سایر موارد مرتبط نسبت به واقعی نمودن نرخ آنها اقدام کند».

بند «ب» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه: «سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با همکاری سازمان موظف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه طرح ساماندهی گردشگری جنگل‌های شمال و شمال‌غرب

کشور و زاگرس، سواحل شمالی و جنوبی با اولویت سواحل مکران طبق قوانین مربوطه را تهیه و جهت تصویب به هیئت وزیران ارائه نماید».

در برخی احکام دیگر بالعکس موضوع زمان مورد اشاره قرار نگرفته است، نظیر:

ماده (۱۰۶) قانون برنامه چهارم توسعه: «دولت مکلف است به منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها، فرهنگ معنویت و نیز حفظ هویت اسلامی- ایرانی، اعتلای معرفت دینی و توسعه فرهنگ قرآنی اقدام زیر را انجام دهد:

ه) تهیه طرح جامع گسترش فضاهای مذهبی و مساجد با همکاری سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان اوقاف و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری

ن) تهیه طرح جامع و اجرای همگرایی مذاهب (گردشگری مذهبی)»

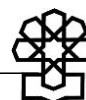
بند «ج» ماده (۱۰۰): «دولت مکلف است از محل منابع بند (الف) ماده (۶۵) قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۴ گازرسانی روستاهای هدف گردشگری را نیز در اولویت قرار دهد».

۳-۱. میزان رعایت معیارها در قوانین برنامه توسعه مختلف

در این قسمت، تلاش بر آن است تا میزان رعایت هر معیار به تفکیک و همچنین تمامی هفت معیار مورد بررسی در هر برنامه بررسی شود. در این میان، رقم مندرج در ستون آخر در هر ردیف، میزان رعایت معیارهای ارزیابی هفت‌گانه در حکم مورد بررسی در همان ردیف را برحسب درصد نشان می‌دهد. اما عدد انتهای هر ستون در هر برنامه، نشانگر میزان رعایت معیار مورد بحث در مجموعه احکام مرتبط همان برنامه (بر حسب درصد) است. آخرین ردیف جدول، میزان رعایت معیارها در مجموع احکام برنامه‌های توسعه (بر حسب درصد) را نشان می‌دهد:

جدول ۲. ارزیابی مواد مرتبط قوانین برنامه توسعه از نظر معیارهای منتخب*

میزان رعایت معیارها در حکم (درصد)	داشتن زمانبندی	موقتی بودن	مشخص بودن مجری	ضمانت اجرایی داشتن	قابلیت ارزیابی و شاخص پذیری	شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی	هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین قبلی	بند- جزء	بخش / ماده / تبصره	شماره برنامه
۱۴/۳۰							*	ب- ۳-۱۵	خط‌مشی‌ها	اول
۱۴/۳۰	.	.	.	.	.	.	۱۰۰		میزان رعایت معیار در برنامه (درصد)	
۱۴/۳۰							*	-	تبصره «۵۸»	دوم
۱۴/۳۰	.	.	.	.	.	.	۱۰۰		میزان رعایت معیار در برنامه (درصد)	
۷۵	*	*	*		*	*	*	-	ماده (۱۶۴)	سوم
۴۳			*		/	*	*	الف	ماده (۱۶۵)	
۷۱/۵	*		*		*	*	*	ب		
۵۷			*		*	*	*	ج		
۴۳	/		*	/	/	*	*	الف	ماده (۱۶۶)	
۴۳			*			*	*	ب		
۵۷	*	*	*			*	*	ج		
۷۱/۴۱		*	*		*	*	*	د		
۵۹	۳۷/۵	۳۷/۵	۱۰۰	.	۵۰	۸۷/۵	۱۰۰		میزان رعایت معیارها در برنامه (درصد)	
۵۷/۱۴	*				*	*	*	د	ماده (۱)	چهارم
۱۴/۲۸							*	و	ماده (۳۴)	
۵۷/۱۴	*	*			/	*	*	د	ماده (۱۰۴)	
۴۲/۸۵			*			*	*	ح		
۵۷/۱۴		*	*		/	*	*	ه	ماده (۱۰۶)	
۴۲/۸۵		*			/	*	*	ن		
۱۴/۲۸							*	الف	ماده (۱۰۹)	
۲۹						*	*	ب		
۲۹					/	*	*	ز		
۱۴/۲۸							*	ج	ماده (۱۱۰)	
۱۴/۲۸							*	ب	ماده (۱۱۳)	
۴۲/۸۵	*					*	*	ب	ماده (۱۱۴)	
۲۹	*					*	*	ح		
۸۵/۷۱	*	*	*		*	*	*	ط		
۵۷/۱۴	*				*	*	*	ی		
۷۱/۴۲	*		*		*	*	*	ز		
۵۷/۱۴	*		*			*	*	و		
۴۲	۴۷	۲۳/۵۲	۲۹/۴۱	.	۲۳/۵۲	۷۱	۱۰۰			میزان رعایت معیار در برنامه (درصد)
۵۷/۱۴			*		*	*	*	ج	ماده (۶)	
۵۷/۱۴			*		*	*	*	د		
۵۷/۱۴			*		*	*	*	ه		
۲۸			*				*	الف		
۴۲/۸۵			*			*	*	ب		ماده (۱۱)
۴۲/۸۵			*			*	*	ج		

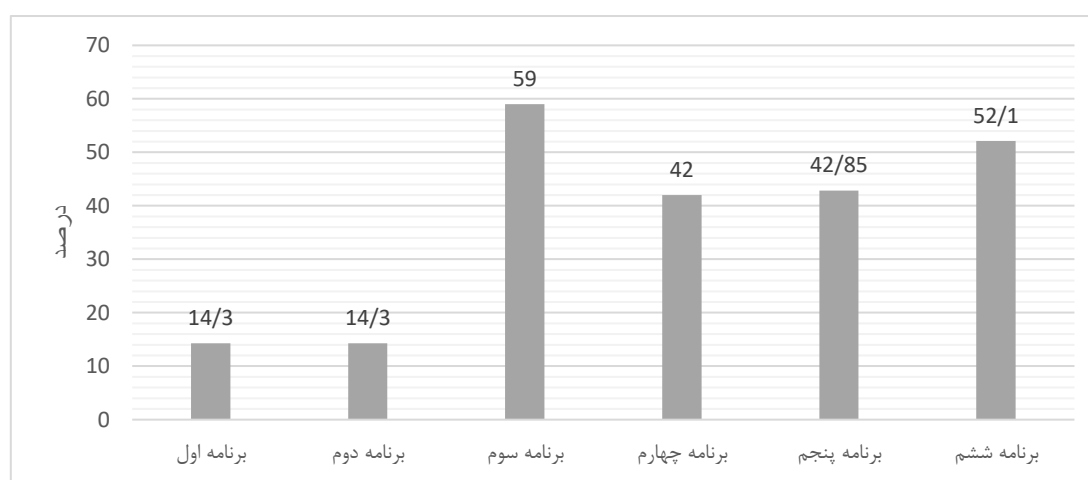

میزان رعایت معیارها در حکم (درصد)	داشتن زمانبندی	موقتی بودن	مشخص بودن مجری	ضمانت اجرایی داشتن	قابلیت ارزیابی و شاخص پذیری	شفافیت، عدم کلی گویی و مبهم نویسی	هماهنگی با سیاستها و قوانین قبلی	بند- جزء	بخش / ماده / تبصره	شماره برنامه
۲۸	*						*	الف	ماده (۱۲)	
۲۸	*						*	ب		
۲۸						*	*	الف	ماده (۱۶۱)	
۷۱/۴۲	*	*			*	*	*	ب		
۵۷/۱۴		*			*	*	*	ج	ماده (۱۶۳)	
۵۷/۱۴		*			*	*	*	د		
۴۲/۸۵		*				*	*	الف	ماده (۱۶۶)	
۵۷/۱۴	*	*				*	*	د	ماده (۱۹۳)	
۱۴/۲۸							*	ب	ماده (۱۹۴)	
۱۴/۲۸							*		ماده (۲۰۴)	
۴۲/۸۵	۲۵	۳۱/۲۵	۳۷/۵	۰	۳۷/۵	۶۸/۷۵	۱۰۰	میزان رعایت معیار در برنامه (درصد)		
۷۱/۴۲	*	*			*	*	*	ب	ماده (۲)	ششم
۷۱/۴۲	*	*			*	*	*	پ		
۴۲/۸۵	*	*					*	الف	ماده (۹۷)	
۴۲/۸۵	*	*					*	ب		
۴۲/۸۵			*			*	*	الف- ۱	ماده (۹۸)	
۴۲/۸۵			*		/	*	*	الف- ۲		
۵۷/۱۴	*		*		*	*	*	ب	ماده (۹۹)	
۸۵/۷۱	*	*	*		*	*	*			
۸۵/۷۱	*	*	*		*	*	*	الف	ماده (۱۰۰)	
۵۷/۱۴			*		*	*	*	الف- ۱		
۲۹			*				*	الف- ۲		
۲۹			*				*	الف- ۳		
۷۱/۴۲	*	*	*		*	*	*	ب		
۴۲/۸۵	*	*					*	پ		
۷۱/۴۲	*		*		*	*	*	ت		
۲۹			*				*	ث		
۱۴/۲۸							*	ج		
۵۲/۱	۵۸/۸۲	۴۷	۶۴/۷۰	۰	۴۷	۴۷	۱۰۰	میزان رعایت معیار در برنامه (درصد)		
۴۶/۴۲	۴۱/۶۶	۳۳/۳۳	۵۰	۰	۳۶/۳۳	۶۳/۳۳	۱۰۰	میزان رعایت معیارها در مجموع احکام برنامه توسعه (درصد)		

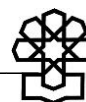
* احکامی که در آن معیار مورد بررسی رعایت نشده است به صورت «خانه خالی»، در صورت رعایت معیار با «*» و در صورت عدم نیاز به رعایت معیار مربوطه با علامت «/» نشان داده شده است. وزن در نظر گرفته شده برای تمامی شاخص‌های هفتگانه منتخب برابر در نظر گرفته شده است.

نمودار ذیل میزان رعایت معیارهای منتخب در هریک از برنامه‌های مختلف توسعه و در حوزه‌های مورد بررسی را نشان می‌دهد. بر این اساس، از نظر میزان رعایت معیارها در غالب برنامه‌های توسعه در حد میانه بوده است. این در حالی است که رعایت معیارها در قوانین برنامه اول و دوم این رقم بسیار اندک (۱۴/۳ درصد) است. در مقابل برنامه سوم توسعه نزدیک به ۶۰ درصد معیارهای مورد بررسی را رعایت کرده است و از این جهت می‌توان این برنامه را در حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به ایدئال‌های نگارش قانون برنامه نزدیک‌تر دانست. برنامه چهارم و پنجم از نظر معیارهای منتخب وضعیت مشابهی دارند؛ تطابق تقریباً ۴۲ درصدی. پس از برنامه سوم، برنامه ششم توسعه (با ۵۲/۱ درصد) جایگاه دوم به لحاظ رعایت معیارها را داراست.

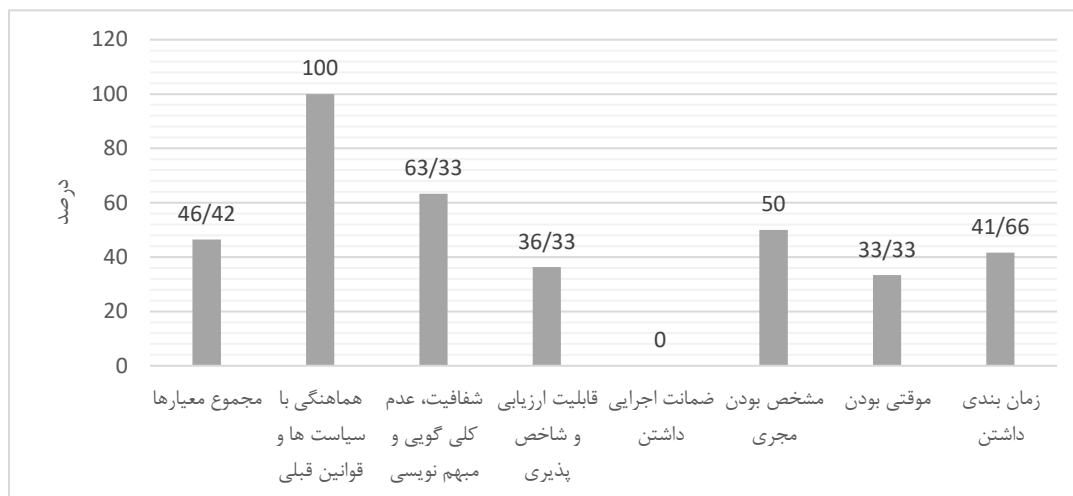
نمودار ۱. مقایسه میزان رعایت مجموع معیار در قوانین برنامه مختلف

براساس ارزیابی انجام شده در حدود ۴۶ درصد از احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی معیارهای کلیدی منتخب را رعایت کرده‌اند. در این میان، تمامی احکام برنامه‌ها به نوعی یا در ارتباط با سیاست‌های کلان تعریف شده خود یا منطبق با سایر اسناد بالادستی در این سه حوزه هستند. ارزیابی انجام شده نشان می‌دهد که ۶۳/۳۳ درصد از احکام مرتبط معیار مربوط به شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی در قوانین برنامه بودجه را رعایت کرده‌اند. پس از دو شاخص هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین پیشین و همچنین شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی، مشخص بودن مجری (با ۵۰ درصد) شاخص سومی است که بیشترین میزان را نشان می‌دهد. به عبارتی تنها در نیمی از احکام مرتبط با سه حوزه، مجری حکم مشخص شده است. اما با اختلاف کمی (۴۱/۶۶ درصد) شاخص داشتن زمانبندی قرار دارد. قابلیت ارزیابی و شاخص‌پذیری (۳۶/۳۳ درصد) و همچنین موقتی بودن (۳۳/۳۳ درصد) از جمله معیارهایی با پایین‌ترین حد هستند. جالب توجه اینجاست که به نظر هیچ‌یک از احکام قوانین برنامه توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی دارای ضمانت اجرایی نیستند.

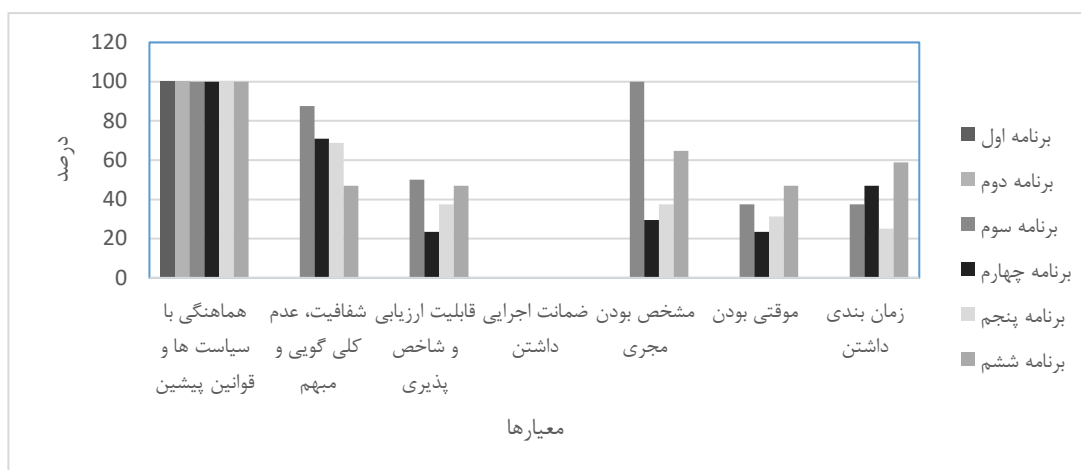

نمودار ۲. میزان رعایت معیارهای منتخب در مجموع احکام برنامه توسعه در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی

می‌توان به مقایسه بین برنامه‌ها در خصوص میزان رعایت معیارها پرداخت. بر این اساس، تمامی برنامه معیار هماهنگی با سیاست‌ها و قوانین پیشین را رعایت کرده‌اند. در خصوص معیار شفافیت، عدم کلی‌گویی و مبهم‌نویسی، برنامه سوم توسعه با ۸۷/۵ درصد بیشترین میزان شفافیت برنامه اول و دوم توسعه با ثبت صفر درصد از کمترین میزان شفافیت برخوردار بوده‌اند. قابلیت ارزیابی در برنامه سوم توسعه ۵۰ درصد و بیشترین میزان انطباق با این معیار در میان برنامه‌های مختلف است. همان‌طور که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت هیچ‌یک از برنامه‌ها دارای ضمانت اجرا نیستند. در میان برنامه‌های توسعه، برنامه سوم توسعه تنها برنامه‌ای است که تمامی احکام آن دارای مجری هستند. پس از آن، برنامه ششم توسعه با حدود ۶۴ درصد انطباق با معیار یاد شده، دومین برنامه‌ای است که به‌صورت قابل‌توجهی به تعیین مجری برای مفاد مرتبط خود در حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی پرداخته است. موقتی بودن معیاری است که به‌صورت خاص مورد توجه احکام مرتبط در برنامه ششم توسعه (۴۷ درصد) می‌باشد. داشتن زمانبندی نیز در قانون برنامه ششم توسعه (۵۲/۸۲ درصد) پررنگ است. در نتیجه همان‌گونه که در سطرها قبلی مورد تأکید قرار گرفت به‌نظر می‌رسد برنامه سوم توسعه و پس از آن برنامه ششم توسعه بیشتر مبتنی بر معیارهای نگارش قوانین برنامه در قیاس با سایر قوانین برنامه هستند.

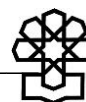
نمودار ۳. میزان رعایت هر معیار در برنامه‌های مختلف

۲. نقدی بر برنامه‌های توسعه از منظر خبرگان

در بخش حاضر، به بررسی اهم نقدهای وارد بر احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی بنابر مصاحبه‌های انجام شده با خبرگان خواهیم پرداخت. در این خصوص، توجه به سه نکته ضروری است؛ نخست، بسیاری از موارد اشاره شده توسط خبرگان نقدهایی است که بر تمامی احکام موجود قوانین برنامه وارد بوده و قابل تسری به تمامی حوزه‌هاست. دوم، برخی از نقدهای وارد شده منطبق بر بخش پیشین بوده و نشان از عدم رعایت معیارهای هفت‌گانه منتخب دارد. سوم، نقدها نه تنها محدود به نقدهای نگارش قانون نیست، بلکه در حوزه اجرا و نظارت قانون نیز نقدهایی وارد است. در ادامه مهم‌ترین این نقدها بررسی می‌شود:

- **در اولویت قرار نگرفتن موضوعات فرهنگی به خصوص گردشگری؛** به نظر آنچه اولویت قانونگذار در قوانین برنامه توسعه است نیل به اهداف اقتصادی و تلاش در راستای درآمدزایی و رشد اقتصادی است بدین جهت کمتر احکام حول موضوعات فرهنگی شکل گرفته است. در خصوص حوزه‌هایی مثل گردشگری این امر با توجه به محدود بودن احکام در قوانین اول و دوم توسعه مشهود می‌باشد. چه اینکه در هریک از دو برنامه یادشده تنها یک حکم مرتبط با این حوزه وجود داشته است. این امر، ضرورت اتخاذ تصمیم جدی برای پاسخ به این سؤال را که آیا حوزه گردشگری در اولویت کشور است یا خیر پررنگ می‌سازد. به عبارتی، تصمیم‌سازان و سیاستگذاران کشور باید به صورت جد مشخص سازند که آیا صنعت گردشگری را به عنوان یکی از ابزارها قابل استفاده در مسیر توسعه کشور به شمار می‌روند یا خیر؟
- **تغییر متن اولیه در فرایند تصویب به صورت غیرتخصصی؛** بنابر نظر متخصصان میان مفاد مطرح شده در سطح تصویب قانون با لایحه پیشنهادی اختلاف‌های چشمگیری وجود دارد و بعضاً در فرایند تصویب قوانین برنامه‌های توسعه موارد به صورت غیرتخصصی الحاق یا حذف می‌شوند. برای مثال در جزء «۱» بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه با توجه به اینکه در طرح‌های بزرگ توجه به موقعیت پروژه‌های ساخت در محل یا در حریم میراث فرهنگی موضوع حائز اهمیتی است بر تهیه پیوست تخصصی برای کلیه طرح‌های توسعه‌ای بزرگ تأکید شده بود. در

فرایند تصویب تهیه پیوست تخصصی در دو حوزه دیگر یعنی «گردشگری» و «صنایع دستی» به قانون الحاق شد. این درحالی است که عملاً مفهوم تهیه پیوست تخصصی برای موضوع «صنایع دستی» قابل ادراک نیست.

- نبود سازوکار قابل پیگیری و نظارت دقیق در اجرایی‌سازی احکام برنامه‌های توسعه و گزارشگری مبتنی بر استعلام از دستگاه‌های اجرایی توسط سازمان برنامه و بودجه؛ باید توجه داشت که تهیه قوانین برنامه تنها اولین گام در پیگیری مفاد است و مهم‌تر از آن بررسی اجرایی شدن آن به صورت مقطعی و طولانی‌مدت می‌باشد. زیرا بدون ارزیابی عملکردها عملاً نمی‌توان تحقق یا عدم تحقق اهداف تعریف شده در برنامه را مورد مذاقه قرار داد. این درحالی است که در سال‌های اخیر سازمان برنامه و بودجه سعی داشته است تا با استعلام از خود دستگاه‌های مجری و مکلف در قانون به گزارشگری در خصوص عملکرد برنامه‌های توسعه بپردازد. اگرچه کلیت این موضوع پسندیده بوده اما مسلماً سازوکار ایدئال در نظارت بر برنامه‌ها به‌شمار نمی‌رود.^۱

- **عدم اولویت‌بندی موضوعی، تمامیت‌خواهی، ایدئال‌گرایی و بی‌توجهی به محدودیت منابع؛** باید در فرایند برنامه‌ریزی بر محدودیت منابع توجه داشت. این منابع محدودیت در گام اول باید در میان حوزه‌های مختلف - که در آن حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی تنها بخشی از آن به‌شمار می‌روند- باید توزیع گردد. علاوه بر آن، در حوزه‌های مورد بحث نیز نمی‌توان تمامی مسائل را به یکباره و در طی یک برنامه حل نمود. مسلماً در این جایگاه اهمیت اولویت‌دهی به موضوعات دو چندان می‌شود. این درحالی است که به نظر در قوانین برنامه این موضوع مورد توجه قرار نگرفته است. برای مثال در جزء «۱۵-۳» بند «ب» خط‌مشی‌های قانون برنامه اول توسعه به‌خوبی این تمامیت‌خواهی مشهود است:

«تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازماندهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه».

این موضوع نه تنها در نگارش حکمی واحد مشهود می‌باشد بلکه در میان احکام مختلف موجود در یک قانون برنامه نیز به خوبی نگرش تمایل به رفع تمامی مسائل به صورت همزمان مشهود است.

- **عدم رعایت حدود و ثغور در محتوای قابل طرح در برنامه‌های توسعه و استفاده از ظرفیت این برنامه جهت رفع و رجوع هرگونه محدودیت قانونی موجود در حوزه؛** باید توجه داشت که هر قانونی بنا به ماهیت موضوعی خود دارای محدودیت‌هایی است. در خصوص قوانین برنامه‌های توسعه نیز باید آن دسته از احکام مورد توجه قرار گیرند که از ماهیت «برنامه‌ای» برخوردار هستند. این درحالی است که به دلیل طولانی بودن مسیر تصویب لوایح و طرح‌ها معمولاً قوانین موقتی همچون لوایح بودجه و برنامه به راهکاری برای حل مسائل قانونی موجود در حوزه‌های مختلف در کوتاه‌مدت تبدیل شده است. مواردی همچون ایجاد یک ساختار جدید، تعریف برخی حمایت‌های دائمی، عضویت در شورای عالی و غیره موضوعاتی از این دست هستند که عملاً از ماهیت برنامه‌ای

۱. برای مثال می‌توان به برخی از نقدهای مطرح شده در این خصوص در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس تحت عنوان «بررسی عملکرد قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی» به شماره مسلسل ۱۸۰۹۰ رجوع کرد.

برخودار نیستند.^۱ تعدد احکامی این‌چنینی در قوانین برنامه موجب شده است تا برنامه‌ها از شکل یک برنامه میان‌مدت خارج شده و عملاً به مفری برای رفع و رجوع مسائل قانونی دستگاه‌ها تبدیل گردند.

- عدم شکل‌گیری احکام برنامه‌های توسعه حول هدف و محوریتی واحد و نهایتاً وجود تناقض‌های نوشتاری و محتوایی در میان احکام برنامه‌ها؛ باید توجه داشت که چه در حوزه‌ای واحد- نظیر حوزه‌های مورد بحث- و چه در تمامیت برنامه باید میان احکام برنامه روحی واحد و انسجام کافی حاکم باشد. این درحالی است که در برنامه‌های توسعه، احکام ضد و نقیض به چشم می‌خورد. مثال مشهود آن در قانون برنامه ششم توسعه است. در بند «الف» ماده (۶) قانون برنامه ششم توسعه آمده است: «برقراری هرگونه تخفیف، ترجیح یا معافیت مالیاتی جدید طی سال‌های اجرای قانون برنامه ممنوع است».

این درحالی است که در جزء «۲» بند «الف» ماده (۱۰۰) معافیت‌های مالیاتی و عوارضی برای حوزه گردشگری تصریح شده است:

«اختصاص یارانه و تسهیلات مالی در چارچوب بودجه سنواتی و معافیت‌های مالیاتی و عوارضی به تأسیسات ایرانگردی و جهانگردی در چارچوب قوانین مربوطه».

- عدم پیش‌بینی منابع مالی برای اجرای قوانین برنامه و عدم انطباق ماهوی برنامه با قوانین بودجه؛ مروری بر احکام برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد که در غالب این برنامه‌ها بر نحوه تأمین مالی احکام توجه نشده است. تنها در برخی موارد به عبارت کلی «بودجه سنواتی» در متن قانون اشاره شده است. این درحالی است که در هر برنامه‌ای عدم پیش‌بینی منابع مالی می‌تواند به عدم تحقق برنامه منجر شود:

جزء «۱» بند «الف» ماده (۹۸) قانون برنامه ششم توسعه: «هزینه‌های مربوط به پژوهش، حفاظت و مرمت آثار منقول و غیرمنقول ثبت شده در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط آثار در اختیار و در حیطه وظایف تخصصی همان دستگاه را در قالب بودجه سنواتی از محل اعتبارات خود تأمین کنند».

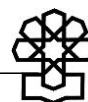
برای مثال اگرچه در متن صراحتاً عبارت «بودجه سنواتی» مورد اشاره قرار گرفته است اما بودجه‌ریزی سنواتی این مهم در طول قانون برنامه ششم توسعه به صورت مشخص پیش‌بینی نشده است.

علاوه بر این، به عقیده خبرگان، ایدئال‌گرایی در احکام برنامه‌های توسعه و عدم رعایت معیارهای برنامه‌نویسی موجب شده است که در طی سال‌ها شکافی اساسی در میان قوانین برنامه‌های توسعه و قوانین بودجه به وجود آید.

- منوط کردن احکام به تهیه آیین‌نامه و عدم تهیه بموقع آن؛ در برخی احکام عملکرد قوه مجری منوط به تهیه آیین‌نامه شده است این درحالی است که تهیه آیین‌نامه‌ها در طولانی مدت موجب می‌شود تا حمایت‌ها و تدابیر قانونگذار در بخش اعظمی از برنامه محقق نگردد. برای مثال آیین‌نامه جزء «۲» و «۳» بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۷ تصویب و در تاریخ ۱۴۰۰/۱۲/۲۸ ابلاغ گردید. اگرچه محتوای آیین‌نامه منطبق بر خواسته‌های ذی‌نفعان حوزه گردشگری است، اما باید توجه داشت که از ۶ سال برنامه ششم توسعه،^۲ تنها یک سال این آیین‌نامه از

۱. محتوای این نقد در ارتباط نزدیک با معیار «موقت بودن» است. از این منظر می‌توان تمامی مثال‌هایی که در ذیل معیار یادشده مورد توجه قرار گرفت به این نقد تسری داد.

۲. با احتساب یکسال تمدید در نظرگرفته شده در قانون بودجه ۱۴۰۱.

اعتبار قانونی برخوردار است. این موضوع نشان می‌دهد که کارآمدی بیشتر احکام برنامه در منوط نکردن احکام به تهیه آیین‌نامه توسط دولت است یا در پیگیری مجدانه برای تهیه به موقع این آیین‌نامه‌هاست.

- کمیت‌گرایی صرف و عدم توجه به ارزیابی محتوایی برنامه‌ها؛ باید توجه داشت که صرفاً کمیت خروجی برنامه‌ها نشانگر موفقیت قوانین برنامه نیست. برای مثال اگرچه براساس بند «الف» ماده (۱۰۰) قوانین برنامه ششم توسعه «سند راهبردی توسعه گردشگری»^۱ یا براساس تکلیف بند «ب» ماده (۱۰۰) همین قانونی «مصوبه جنگل و سواحل شمال و جنوب با تأکید بر سواحل مکران» تهیه شده است. اما محتوای ارائه شده به نظر راهگشا نبوده و به کلی‌گویی‌هایی منجر شده است.

- شاخص‌پذیر نبودن احکام؛ در برخی موارد احکام به صورت کلی نوشته شده است و بدین جهت، امکان رصد اقدام یا عدم اقدام در خصوص آنها میسر نیست. این مورد در انطباق با معیاری است که پیش‌تر تحت عنوان «قابلیت ارزیابی و شاخص‌پذیری» مورد توجه قرار گرفت و تمامی مثال‌های مورد اشاره در اینجا نیز قابل تسری هستند.

- عدم تعریف وظایف هر دستگاه در موضوعات مشترک؛ برخی از موضوعات مورد اشاره در قوانین برنامه‌های توسعه نظیر بند «ب» ماده (۱۲) قانون برنامه پنجم توسعه نیازمند تعریف وظایف هر یک از دستگاه‌های ذی‌نفع می‌باشد. در این ماده آمده است:

«دولت به منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها و فرهنگ مبتنی بر هویت اسلامی و ترویج سیره و سنت اهل بیت (ع) و استفاده بهینه از ظرفیت معنوی اماکن زیارتی به‌ویژه در شهرهای مقدس مشهد، قم و شیراز نسبت به انجام امور ذیل تا پایان برنامه اقدام می‌نماید:

ب) توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی در قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی و فراهم نمودن زمینه زیارت مطلوب و اجرای پروژه‌های زیربنایی مورد نیاز در قالب بودجه‌های سنواتی».

این درحالی است که در موضوع «گردشگری زیارتی» متولیان متعددی از جمله وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، سازمان حج و زیارت، سازمان اوقاف و امور خیریه و غیره دخیل می‌باشند و قانونگذار به‌منظور نیل به هدف مورد نظر - توسعه گردشگری زیارتی - باید به صراحت به وظایف هر دستگاه در طی قانون برنامه اشاره می‌نمود.

- عدم پاسخگویی ساختار برنامه‌نویسی در شرایط بحرانی و تغییر اولویت‌ها؛ برنامه‌های توسعه برای بازه زمانی پنج‌ساله تعبیه می‌شوند این درحالی است که سرعت تغییرات جهانی و بروز بحران‌ها در فاصله‌های زمانی کوتاه‌تر می‌تواند اثربخشی این احکام را تحت تأثیر قرار دهد. برای مثال با شیوع بیماری کووید-۱۹ در کشور و تعطیلی بسیاری از تأسیسات گردشگری، مسلماً برخی اولویت‌های ذکر شده در قانون برنامه ششم توسعه اعتبار خود را از دست داده‌اند. از این منظر، می‌توان عدم انعطاف‌پذیری مفاد برنامه‌های پنج‌ساله توسعه را به‌عنوان نقدی جدی به‌خصوص برای حوزه گردشگری که به شدت تحت تأثیر عوامل محیطی است، برشمرد.

۱. برای کسب اطلاعات بیشتر به گزارش منتشر شده در مرکز پژوهش‌های مجلس تحت عنوان « بررسی سند راهبردی توسعه گردشگری: گزارش نظارتی بر اجرای بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه» با شماره مسلسل ۱۸۱۲۲ مراجعه فرمایید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی برنامه‌های توسعه قبلی می‌تواند به تدوین اثربخش‌تر برنامه‌های جدید توسعه منجر گردد. بدین جهت، گزارش حاضر تلاشی در راستای بررسی احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به‌شمار می‌رود. بدین منظور، هفت معیار پرتکرار در ارزیابی شکلی قوانین برنامه مورد توجه قرار گرفت. علاوه بر این، نقدهای خبرگان حوزه نیز گردآوری شد. بر این اساس، می‌توان به موضوعات و پیشنهادهای ذیل اشاره داشت:

- **پایبندی بیشتر قوانین برنامه سوم و ششم به معیارهای قانون‌نویسی؛** در مجموع در احکام مورد بررسی در حدود ۴۶ درصد معیارهای منتخب رعایت شده است. این امر، نشان می‌دهد معیارهای شکلی قوانین برنامه‌های توسعه به‌صورت متوسط رعایت شده است. در این میان، قوانین برنامه‌های سوم (۵۹ درصد) و قوانین برنامه ششم (۵۲ درصد) بیشترین حد رعایت معیارهای نگارشی را به‌خود اختصاص داده‌اند. به عبارتی، به نسبت می‌توان احکام برنامه سوم توسعه را در نگارش قانون برنامه هفتم توسعه الگوبرداری کرد.

- **لزوم در اولویت قراردادن فرهنگ و سه حوزه مورد بحث؛** از منظر خبرگان موضوعات فرهنگی از جمله مسائل پیرامون میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در اولویت برنامه‌های توسعه نبوده‌اند. بر این اساس، اولویت‌دهی به حوزه‌های مزبور بنا بر تأکیدات مقام معظم رهبری در سیاست‌های کلی و اسناد بالادستی موجود در کشور باید در تدوین احکام قانون برنامه هفتم توسعه مورد توجه قرار گیرد.

- **لزوم همگرایی مجلس و دولت در تدوین قانون برنامه هفتم توسعه؛** «تغییر متن اولیه در فرایند تصویب به‌صورت غیرتخصصی» نقد دیگری بر برنامه‌های توسعه است. بدین منظور، تلاش هرچه بیشتر برای آگاهی‌بخشی در سه زمینه تخصصی به نمایندگان محترم مجلس، ضروری می‌نماید. علاوه بر این، برگزاری جلسات مشترک بین قوه مجریه و قوه مقننه پیش از ابلاغ متن پیشنهادی برنامه هفتم توسعه و به‌منظور جلوگیری از بروز خطا به‌دلیل فرایند سریع تصویب احکام متعدد حائز اهمیت است.

- **ضرورت نظارت بر اجرای احکام برنامه؛** «عدم نظارت و پیگیری لازم بر اجرایی شدن احکام»، مسئله دیگری است که خبرگان بر آن تأکید داشته‌اند. بر این اساس، نظارت و پیگیری از دو منظر قابل طرح است. نخست، مجلس بنا بر وظیفه نظارتی خود رصد برهه‌ای و نهایی احکام مرتبط برنامه را باید مد نظر قرار دهد و دوم، دستگاه متولی امر باید در جهت پیگیری تکالیف مرتبط سایر دستگاه و سازمان‌ها در حوزه‌های تخصصی خود پیگیری و همکاری مجدانه‌ای را سرلوحه عمل خود قرار دهد.

- **اولویت‌بندی موضوعات در قانون برنامه هفتم توسعه؛** از یک منظر قانونگذار باید تلاش کند با ترسیم جایگاه و اولویت حوزه‌های مورد بحث در قیاس با سایر حوزه‌ها سهمی مشخص برای آن تعریف نماید. علاوه بر این، باید با توجه به محدودیت منابع، تنها اولویت‌های اساسی حوزه مورد توجه قرار گرفته و تمرکز بر حل تمامی مشکلات در طی زمان کوتاه پنج‌ساله قانون برنامه توسعه معطوف نگردد.

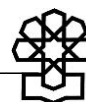

- رعایت حدود و ثغور قوانین برنامه؛ توجه به تعریف احکامی که ماهیت موقتی دارند و در انطباق با یک برنامه هستند باید مورد توجه قانونگذار باشد. رعایت این مهم می‌تواند نقد وارد بر برنامه‌های پیشین در خصوص «عدم رعایت حدود و ثغور قوانین برنامه» را در قانون برنامه هفتم توسعه مرتفع کند.
- رعایت اصل یکپارچگی؛ «تناقض در میان احکام برنامه» خطای فاحشی است که در متون برنامه‌های قبلی مشهود است. از این منظر، فرابخشی دیدن احکام برنامه و توجه به رعایت اصل یکپارچگی متن در قانون برنامه هفتم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.
- پیش‌بینی محل تأمین اعتبارات در قوانین بودجه؛ به عقیده خبرگان منابع تأمین مالی احکام برنامه‌های توسعه غالباً در احکام مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی دیده نشده است و نگرش آنها به گونه‌ای است که نمی‌توان آنها را در قالب قوانین برنامه بودجه مورد پیگیری قرار داد. از این جهت، باید در قانون برنامه هفتم توسعه از یک سو، محل تأمین مالی مورد توجه قانونگذار قرار گیرد و از سوی دیگر، نگرش احکام منطبق بر واقع و حتی‌الامکان در تناسب با ساختار بودجه‌ای کشور نگاشته شوند.
- خودداری از تکلیف تهیه آیین‌نامه‌ای؛ امتناع از طرح تکلیف تهیه آیین‌نامه در موضوعی از قانون برنامه هفتم که ضرورت کمتری بدان احساس می‌شود و همچنین پیگیری مجدانه در جهت تدوین آیین‌نامه‌های ضروری در سال اول اجرای برنامه می‌تواند از تکرار خطای طولانی شدن تهیه آیین‌نامه‌ها تا لحظات پایانی برنامه توسعه جلوگیری به عمل آورد.
- توجه توأمان به کمیت و محتواها در ارزیابی برنامه‌ها؛ در نظارت‌ها صرف کمیت نباید مورد توجه قرار گیرد و احکام برنامه توسعه هفتم را زمانی عملی دانست که کمیت به همراه کیفیت از سوی مجریان احکام تأمین شود. در این حالت، دیگر شاهد رویکردهای کمیت‌محور در نظارت بر برنامه توسعه آتی نخواهیم بود.
- تعریف وظایف دقیق هر دستگاه؛ هر دو پیشنهاددهنده قانون و تصویب‌کننده قانون برنامه هفتم توسعه باید در آن دسته از موضوعاتی که از جنبه اشتراکی در میان دستگاه‌های مختلف برخوردار می‌باشند به خوبی وظایف هریک از ایشان را تبیین نموده و بدین طریق، از عدم مسئولیت‌پذیری آتی این دستگاه‌ها جلوگیری به عمل آورند.
- انعطاف‌پذیری در تدوین احکام؛ استفاده از شیوه‌های انعطاف‌پذیرتر در نگرش قانون برنامه‌های هفتم توسعه می‌تواند از تکرار خطای انجام شده در قانون برنامه ششم در مواجهه با بحران کرونا و عدم تدبیر برای رفع آسیب‌های ناشی از این بحران بر بدنه هر سه حوزه جلوگیری نماید.

پیوست

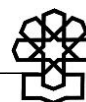
جدول ۱. مواد مرتبط با حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در قوانین برنامه‌های توسعه

شماره برنامه	آدرس	متن قانون
اول	الف) هدف‌های کلی - بند «۳»	تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازماندهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه.
دوم	تبصره «۵۸»	به منظور ارتقای سطح علمی و کارایی دست‌اندرکاران برنامه‌های فرهنگی، هنری، ورزشی ترتیبات لازم از سوی دولت در جهت توسعه مراکز آموزشی دولتی و غیردولتی با رعایت ضوابط اسلامی در رشته‌های چاپ و نشر، سینما، ایرانگردی و جهانگردی، نویسندگی و فعالیت‌های هنری و تبلیغی، تقویت آموزش‌های تخصصی و کاربردی ضمن خدمت اتخاذ و شرایط لازم را جهت بروز نوآوری‌ها در امور فرهنگی ایجاد نماید. همچنین دولت تسهیلات لازم برای فعالیت‌های فرهنگی و هنری بخش غیردولتی (عمومی، تعاونی و خصوصی) را به نحوی فراهم می‌نماید که گردش اقتصادی آنها با سود متعارف تحقق یابد.
سوم	ماده (۱۶۴)	در طی سال‌های اجرای برنامه سوم، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مقرراتی را معمول خواهد داشت که بانک‌های کشور بتوانند در مبادی ورودی هوایی، دریایی، زمینی، هتل‌ها و دفاتر خدمات جهانگردی نسبت به خرید ارز گردشگرانی که به ایران آمده اند اقدام کنند. شعب نظام بانکی همچنین می‌توانند به این گردشگران که قصد خروج از کشور دارند، به شرط ارائه مدارک لازم ارزهای معتبر بفروشند. آیین‌نامه اجرایی این ماده شامل نوع مدارک و مستندات لازم برای استفاده از تسهیلات پیش‌بینی شده و سایر مقررات مورد نیاز به پیشنهاد مشترک بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان برنامه و بودجه به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.
ماده (۱۶۵)		به منظور حفظ و حراست از میراث فرهنگی کشور اجازه داده می‌شود: الف) سازمان میراث فرهنگی کشور با اخذ اجازه از ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح یگان پاسداران میراث فرهنگی کشور را زیر نظر سازمان مذکور تشکیل دهد. ب) کلیه جرائم اخذ شده از حفاری‌های غیرمجاز و قاچاقچیان اموال تاریخی و فرهنگی به درآمد عمومی واریز گردد. حداکثر معادل وجوه واریزی در قالب لوائح بودجه سنواتی و براساس آیین‌نامه‌ای که به پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به تصویب هیئت وزیران می‌رسد به شرح ذیل به مصرف خواهد رسید: ۱. پرداخت به کاشفان اموال قاچاق و اشخاص حقیقی و حقوقی که در این زمینه همکاری می‌کنند، به‌عنوان حق‌الکشف و پاداش. ۲. تأمین هزینه‌های مربوط به تقویت امر حفاظت از میراث فرهنگی. ج) خروج آثار منقول تاریخی و فرهنگی که برای انجام مطالعات، تعمیرات و سایر موارد ضرور به ایران وارد می‌شود موکول به ارائه گواهی ورود آثار مذکور، صادره از سوی سازمان میراث فرهنگی با ذکر کامل مشخصات خواهد بود.
ماده (۱۶۶)		به منظور حسن اجرای وظایف مندرج در قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۷/۲/۱ درخصوص مرمت و احیای بافت‌ها و بناهای تاریخی فرهنگی اقدامات ذیل انجام می‌شود: الف) رئیس سازمان میراث فرهنگی کشور در شورای عالی شهرسازی و معماری ایران و نمایندگان آن سازمان در کمیسیون‌های ماده (۵) [قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران مصوب ۱۳۵۱/۱۲/۲۲ و اصلاحات بعدی] تهران و شهرستان‌ها عضویت می‌یابند. ب) در شهرهای دارای بافت تاریخی ارزشمند که حدود آن طبق ماده (۳) قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۷/۲/۱، اعلام شده و یا می‌شود تشکیلات شهرداری‌ها مورد تجدیدنظر قرار می‌گیرد و به منظور انجام امور مربوط به حفاظت از بافت تاریخی این‌گونه شهرها، سازوکار مدیریتی مناسب در شهرداری‌های مذکور ایجاد می‌گردد. ج) شوراهای شهر درصدی از درآمد شهرداری هر شهر را متناسب با نیاز بافت‌های تاریخی آن شهر در اختیار مدیریت ذی‌ربط در شهرداری قرار می‌دهند تا با نظارت واحدهای سازمان میراث فرهنگی کشور در جهت مرمت بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های تاریخی همان محل به مصرف برسد. دولت مکلف است امکانات و شرایط لازم جهت استفاده از منابع مالی و سرمایه‌های بین‌المللی و اعتبارات سازمان‌های فرهنگی بین‌المللی از قبیل یونسکو برای توسعه امکانات و حفاظت آثار ملی و میراث فرهنگی را با سرمایه‌گذاری اولیه داخلی تا پایان سال دوم برنامه سوم فراهم نماید.

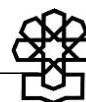
شماره برنامه	آدرس	متن قانون
		<p>آیین‌نامه اجرایی این بند بنابه پیشنهاد مشترک سازمان میراث فرهنگی کشور، وزارت کشور و سازمان برنامه و بودجه به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.</p> <p>د) به منظور حفظ بافت قدیمی و سنتی منطقه جماران [محدوده منتهی به حسینیه جماران و بیت حضرت امام خمینی (ره)] طبق نقشه و طرح مصوب شورای عالی شهرسازی و تملک املاک واقع در محدوده فوق‌الذکر و تبدیل آن به مجموعه‌ای فرهنگی و خدماتی برای زائران و گردشگران داخلی و خارجی، شهرداری تهران موظف است اقدام لازم را به عمل آورده و پس از تملک در اختیار مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره) قرار دهد.</p> <p>وزارت راه و شهرسازی باید زمین مناسب را به صورت رایگان یا قیمت خرید اولیه جهت معوض املاک فوق در اختیار شهرداری قرار دهد.</p> <p>همچنین وزارتخانه ها، سازمان‌ها، شرکت‌های دولتی و نهادهای انقلابی و عمومی مجازند املاکی که مورد نیاز دستگاه خود نمی‌باشد را جهت امر فوق تخصیص و در اختیار مجریان طرح قرار دهند.</p>
چهارم	ماده (۱)	<p>به منظور ایجاد ثبات در میزان استفاده از عواید ارزی حاصل از نفت در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و تبدیل دارایی‌های حاصل از فروش نفت به دیگر انواع ذخایر و سرمایه‌گذاری و فراهم کردن امکان تحقق فعالیت‌های پیش‌بینی شده در برنامه، دولت مکلف است با ایجاد «حساب ذخیره ارزی حاصل از عواید نفت» اقدامات زیر را معمول دارد:</p> <p>د) به دولت اجازه داده می‌شود حداکثر معادل ۵۰ درصد (۵۰٪) مانده موجودی حساب ذخیره ارزی برای سرمایه‌گذاری و تأمین بخشی از اعتبار مورد نیاز طرح‌های تولیدی و کارآفرینی صنعتی، معدنی، کشاورزی، حمل‌ونقل، خدمات (از جمله گردشگری و ...)، فناوری و اطلاعات و خدمات فنی مهندسی بخش غیردولتی که توجه فنی و اقتصادی آنها به تأیید وزارتخانه‌های تخصصی ذی‌ربط رسیده است از طریق شبکه بانکی داخلی و بانک‌های ایرانی خارج از کشور به صورت تسهیلات با تضمین کافی استفاده نماید.</p>
	ماده (۳۴)	<p>دولت موظف است به منظور تسهیل تجارت و حمل‌ونقل، استقرار صنایع دریایی، گسترش گردشگری، کمک به بهره‌برداری پایدار منابع شیلاتی و استفاده بهینه از این مناطق، برای توسعه فعالیت‌های تولیدی و خدمات دریایی، با حفظ امور سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و نظارت برای خود، ضمن واگذاری رقابتی امور تصدی به بخش‌های غیردولتی در مناطق ساحلی و دریاها، با انجام مطالعات تطبیقی در قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، اساسنامه‌ها و شرح وظایف دستگاه‌های اجرایی مرتبط با فعالیت‌های دریایی، لوایح مورد نیاز برای توسعه فعالیت‌های دریایی را با اصلاح قوانین مرتبط و حذف وظایف موازی، مشابه و متضاد و تجمیع وظایف همگن و متجانس هریک از دستگاه‌ها، تفکیک کامل وظایف دستگاه‌ها، برای اعمال حاکمیت و براساس محورهای زیر تهیه و برای تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه نماید:</p> <p>و) بهره‌برداری پایدار از نواحی ساحلی، دریایی، حمایت از ناوگان‌های جمهوری اسلامی ایران براساس قواعد بین‌المللی و حمایت از سرمایه‌گذاری‌ها در فعالیت‌های اقتصادی، نظیر حمل‌ونقل دریایی، منابع تجدیدناپذیر دریایی (نفت و گاز، معادن و ...)، منابع تجدیدپذیر دریایی (آبزیان و ...)، گردشگری دریایی، خدمات پشتیبانی و صنعتی دریایی.</p>
	ماده (۱۰۴)	<p>دولت مکلف است به منظور رونق اقتصاد فرهنگ، افزایش اشتغال، بهبود کیفیت کالا و خدمات، رقابت‌پذیری، خلق منابع جدید، توزیع عادلانه محصولات و خدمات فرهنگی و ایجاد بستر مناسب برای ورود به بازارهای جهانی فرهنگ و هنر و تأمین فضاهای کافی برای عرضه محصولات فرهنگی، اقدامات ذیل را به عمل آورد:</p> <p>د) تصویب و ابلاغ استانداردهای بهره‌مندی نقاط مختلف کشور از فضاهای فرهنگی، هنری، ورزشی و گردشگری و توزیع و تأمین اعتبارات ملی و استانی فصول برنامه‌های ذی‌ربط در هریک از سال‌های برنامه چهارم برای رسیدن به شاخص‌ها و استانداردها براساس شاخص‌هایی که در سال اول برنامه چهارم به تصویب هیئت وزیران رسید.</p> <p>ح) حمایت یا مشارکت با هنرمندان و مجموعه‌دارانی که قصد ایجاد موزه شخصی آثار هنری خویش و یا کتابخانه را دارند، از جمله: استفاده از فضاهای دولتی به صورت امانی، با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت مسکن و شهرسازی، کلیه شهرداری‌ها و سایر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط.</p>
	ماده ۱۰۶	<p>دولت مکلف است به منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها، فرهنگ معنویت و نیز حفظ هویت اسلامی - ایرانی، اعتلای معرفت دینی و توسعه فرهنگ قرآنی اقدام زیر را انجام دهد:</p> <p>ه) تهیه طرح جامع گسترش فضاهای مذهبی و مساجد با همکاری سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان اوقاف و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری</p> <p>ن) تهیه طرح جامع و اجرای همگرایی مذاهب (گردشگری مذهبی)</p>

شماره برنامه	آدرس	متن قانون
	ماده (۱۰۹)	دولت مکلف است به منظور حفظ و شناساندن هویت تاریخی ایران و بهره‌گیری از عناصر و مؤلفه‌های هویت ایرانی، اقدامات زیر را انجام دهد: الف) حمایت از پژوهش‌های علمی و بین‌رشته‌ای در زمینه ایران‌شناسی، تاریخ تمدن و نظایر آن ب) گردآوری و بررسی نظام‌یافته آداب و رسوم، فرهنگ ملی و بومی ز) شناسایی اصول و ضوابط شکل‌گیری معماری ایرانی-اسلامی در شهرها و روستاهای کشور
	ماده (۱۱۰)	دولت مکلف است به منظور ترویج فرهنگ صلح، مفاهیم، عدم خشونت و همزیستی مسالمت‌آمیز میان ملت‌ها در مناسبات بین‌المللی و تحقق گفتگو میان فرهنگ‌ها و تمدن‌ها، اقدام‌های ذیل را انجام دهد: ج) اهتمام به معرفی جلوه‌های فرهنگی، هنری و ادبی ایران در سایر مناطق جهانی
	ماده (۱۱۳)	دولت مکلف است به منظور تجلی و توسعه مفاهیم و نمادهای هویت اسلامی و ایرانی، در ساختار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و علمی و نیز تعامل اثربخش میان ایران فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و زبانی با رویکرد توسعه پایدار: ب) برای احداث موزه علوم و فناوری و پارک‌های علمی عمومی، موزه‌های کوچک فرهنگی، ورزشی، تاریخی، صنعتی، دفاع مقدس و نمایشگاه‌های دستاوردهای نوین صنعتی کشور زمینه‌سازی نماید.
	ماده (۱۱۴)	دولت موظف است به منظور اهتمام ملی در شناسایی، حفاظت، پژوهش، مرمت، احیا، بهره‌برداری و معرفی میراث فرهنگی کشور و ارتقای توان گردشگری، تولید ثروت و اشتغال‌زایی و مبادلات فرهنگی در کشور اقدامات زیر را در طول برنامه چهارم به انجام برساند: ب) ایجاد و توسعه موزه‌های پژوهشی - تخصصی وابسته به دستگاه‌های اجرایی. ح) ارتقای جایگاه بخش غیردولتی و افزایش رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری از طریق اصلاح قوانین و مقررات و ارائه تسهیلات لازم، تهیه ضوابط حمایتی، اداری، بانکی برای مؤسسات بخش غیردولتی و نیز جذب سرمایه‌گذاران و مشارکت مؤسسات تخصصی داخلی و بین‌المللی و بیمه برای گردشگران خارجی و ارائه آن به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب. ط) تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران. ی) به منظور حفظ آثار و فرهنگ سنتی، قومی، ایلی، ملی و ایجاد جاذبه برای توسعه صنعت گردشگری در کشور، دولت مکلف است نسبت به ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها و استان‌های کشور از قبیل دهکده توریستی، مراکز و اطراق‌های تفرجگاهی ایلی، موزه و نمایشگاه اقدام نموده و با پیش‌بینی اعتبارات و تسهیلات لازم در قانون بودجه سالانه اقدام نماید. مشارکت بخش دولتی و خصوصی و واگذاری زمین و امکانات اعطای تسهیلات به بخش خصوصی برای اجرای این گونه پروژه‌ها بلامانع است. ز) به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری اجازه داده می‌شود به منظور اعطای مجوز کاربری بهره‌برداری مناسب از بناها و اماکن تاریخی قابل احیا با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی، صندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی - فرهنگی را ایجاد نماید. و) به منظور جلب مشارکت بخش خصوصی و تعاونی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مجاز است نسبت به صدور مجوز تأمین و فعالیت موزه‌های خصوصی و تخصصی و مؤسسات مشاوره و کارشناسی مرتبط با موضوع فعالیت‌های میراث فرهنگی، کارگاه‌های مرمت آثار فرهنگی - تاریخی منقول و غیرمنقول، مؤسسات مدیریت موزه‌ها و محوطه‌های تاریخی - فرهنگی، مؤسسات کارشناسی اموال فرهنگی - تاریخی، کارگاه‌های هنرهای سنتی و سایر مؤسسات خصوصی مرتبط با میراث فرهنگی اقدام نماید.
پنجم	ماده (۶)	به منظور توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره‌گیری بهینه از بقاع متبرکه، گلزار شهدا و اماکن مذهبی و تثبیت جایگاه مسجد به عنوان اصلی‌ترین پایگاه عبادی و تربیتی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اقدامات زیر انجام می‌شود: ج) سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و شهرداری‌ها موظفند نسبت به احداث یا اختصاص فضای کافی و مناسب برای مسجد یا نمازخانه در پارک‌های ملی و بوستان‌های شهری اقدام نمایند. د) کلیه دستگاه‌های اجرایی، مراکز آموزشی، بیمارستان‌ها و مراکز درمانی، مجموعه‌های ورزشی، مجتمع‌های رفاهی، تفریحی و مجتمع‌های تجاری، موظفند نسبت به احداث یا اختصاص و نگهداری فضای کافی و مناسب برای مسجد یا نمازخانه اقدام نمایند. ه) وزارتخانه‌های راه و ترابری و نفت موظفند نسبت به احداث مسجد و نمازخانه در پایانه‌های مسافربری و جایگاه‌های عرضه سوخت بین شهری اقدام نمایند.

متن قانون	آدرس	شماره برنامه
<p>سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مجاز است:</p> <p>(الف) اقدامات قانونی در جهت امکان ایجاد مراکز فرهنگی و گردشگری و نحوه تأسیس مراکز تخصصی غیردولتی را در زمینه میراث فرهنگی از قبیل موزه‌ها، مرمت آثار فرهنگی و تاریخی، کارشناسی اموال تاریخی و فرهنگی و همچنین مراکزی جهت نظارت بر مراکز اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری با استاندارد لازم و شرایط سهل و آسان را فراهم نماید.</p> <p>(ب) از راه‌اندازی موزه‌های تخصصی به‌ویژه موزه‌های دفاع مقدس و شهدا توسط مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی و بخش خصوصی حمایت مالی نماید.</p> <p>(ج) از ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ سنتی عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی و نهادهای عمومی غیردولتی و تعاونی با رعایت موازین اسلامی به‌منظور توسعه گردشگری آن مناطق حمایت مالی نماید.</p>	ماده (۱۱)	
<p>دولت به‌منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها و فرهنگ مبتنی بر هویت اسلامی و ترویج سیره و سنت اهل بیت علیهم‌السلام و استفاده بهینه از ظرفیت معنوی اماکن زیارتی به‌ویژه در شهرهای مقدس مشهد، قم و شیراز نسبت به انجام امور ذیل تا پایان برنامه اقدام می‌نماید:</p> <p>(الف) شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائرین، برنامه‌ریزی و تدوین سازوکارهای لازم جهت ساماندهی امور زائرین و تأمین زیرساخت‌های لازم از طریق حمایت از شهرداری‌ها و بخش‌های غیردولتی</p> <p>(ب) توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی در قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی و فراهم نمودن زمینه زیارت مطلوب و اجرای پروژه‌های زیربنایی مورد نیاز در قالب بودجه‌های سنواتی</p>	ماده (۱۲)	
<p>(الف) دولت مجاز است نسبت به برقراری پرواز و جابه‌جایی کالا و مسافر از طریق شرکت‌های داخلی و خارجی، متناسب با میزان تقاضای حمل‌ونقل بین‌المللی از خارج کشور به یک فرودگاه بین‌المللی داخلی کشور و بالعکس اقدام نماید.</p> <p>(ب) دولت مکلف است تا پایان سال اول برنامه نسبت به متنوع‌سازی نرخ خدمات حمل‌ونقل هوایی بار و مسافر اقدام نماید و از ابتدای سال سوم برنامه ضمن آزادسازی کامل نرخ حمل‌ونقل هوایی، خدمات فرودگاهی و شبکه پروازی، لغو تخفیفات تکلیفی و هرگونه معافیت در زمینه بهره‌برداری از خدمات ناوبری هوایی، فرودگاهی، نشست و برخاست، خدمات پروازی، واگذاری اماکن و سایر موارد مرتبط نسبت به واقعی نمودن نرخ آنها اقدام کند.</p> <p>(ج) به‌منظور ساماندهی امور حمل‌ونقل هوایی، ارتقای رقابت‌پذیری با رویکرد لغو انحصارات مربوط به حمل‌ونقل هوایی شرکت هواپیمایی ایران و واگذاری به بخش‌های خصوصی و تعاونی و خدمت‌رسانی بهینه صنعت هوایی و اعمال حاکمیت مناسب، دولت موظف است نسبت به اصلاح وظایف، اختیارات و مسئولیت‌های سازمان هواپیمایی کشوری با هدف تقویت و متناسب نمودن وظایف و اختیارات حاکمیتی آن سازمان و همچنین اصلاح اساسنامه شرکت هواپیمایی جمهوری اسلامی ایران اقدام قانونی نماید.</p>	ماده (۱۶۱)	
<p>(د) به‌منظور کمک به تدارک ناوگان حمل‌ونقل جاده‌ای بین شهری و احداث پایانه‌های مسافری و باری و مجتمع‌های خدمات رفاهی بین‌راهی توسط بخش‌های خصوصی و تعاونی با اولویت تعاونی‌های ایثارگران، از محل منابع داخلی شرکت‌های وابسته به وزارت راه و ترابری در قالب وجوه اداره شده پرداخت می‌شود.</p>	ماده (۱۶۳)	
<p>به‌منظور تقویت موقعیت کشور در شبکه حمل‌ونقل هوایی بین‌المللی و افزایش درآمد ناشی از عبور (ترانزیت) و حمل‌ونقل کالا و مسافر و اشتغال مولد و تبدیل شدن فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) به قطب اول حمل‌ونقل بار منطقه و قطب دوم حمل‌ونقل مسافری منطقه با تأکید بر استقلال سازمانی، مالی و مدیریتی این فرودگاه و ایجاد جریان پایدار منابع مالی ذی‌نفعان، دولت اقدامات زیر را انجام دهد:</p> <p>(الف) ایجاد شهر فرودگاهی در محدوده فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) و ایجاد منطقه آزاد تجاری و منطقه ویژه اقتصادی در بخشی از اراضی فرودگاه جهت ارائه خدمات بانکی و بیمه‌ای و سایر خدمات شهر فرودگاهی از قبیل گردشگری، پزشکی، رفاهی و مشابه آن</p>	ماده (۱۶۶)	
<p>(د) با توجه به شرایط ویژه تالاب‌های کشور از منظر اقتصادی، کشاورزی، زیست‌بومی، تنوع زیستی و گردشگری و وجود مراتع و اراضی زراعی مطلوب در اطراف آنها و وجود چالش‌های جدی در تخصیص منابع آب در این مناطق و به‌طور کلی پیچیدگی و شکنندگی زیست‌بوم طبیعی این مناطق، دولت مکلف است در سال اول برنامه با ساماندهی مجدد سازمان‌های موجود در بخش‌های آب، کشاورزی، منابع طبیعی، محیط‌زیست و گردشگری، نسبت به اعمال مدیریت یکپارچه با مشارکت بهره‌برداران در دشت‌های اطراف این تالاب‌ها اقدام نماید.</p>	ماده (۱۹۳)	

شماره برنامه	آدرس	متن قانون
	ماده (۱۹۴)	دولت مکلف است به منظور بهبود وضعیت روستاها در زمینه سیاستگذاری، برنامه‌ریزی راهبردی، نظارت و هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی، ارتقای سطح درآمد و کیفیت زندگی روستاییان و کشاورزان و کاهش نابرابری‌های موجود بین جامعه روستایی، عشایری و جامعه شهری، حمایت لازم را از اقدامات زیر به عمل آورد: (ب) حمایت از گسترش کشاورزی صنعتی و صنایع روستایی با اولویت توسعه خوشه‌ها و زنجیره‌های صنعتی - کشاورزی کوچک و متوسط که بخش اعظم نهاده‌ها و عوامل تولید آن در جغرافیای روستایی وجود دارد و همچنین صنایع دستی و خدمات گردشگری و ایجاد و توسعه بازارهای محلی با اولویت مراکز دهستان‌های قابل توسعه
	ماده (۲۰۴)	در راستای ارتقا و تقویت اقتصاد و معیشت مرزنشینان با رعایت ملاحظات و تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی، دولت حمایت مالی و حقوقی لازم را از استقرار صنایع و شکل‌گیری تعاونی‌های مرزنشینان و حق بهره‌برداری از زمین‌های مستعد کشاورزی و استفاده حداکثری از منابع طبیعی و گردشگری در مناطق مرزی به عمل آورد.
ششم	ماده (۲)	موضوعات زیر مسائل محوری برنامه است. دولت موظف است طرح‌های (پروژه‌های) مرتبط با آنها و همچنین مصوبات ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی صرفاً در حوزه‌های ذیل‌الذکر را در بودجه سالانه اعمال نماید. (ب) موضوعات خاص مکان‌محور در مورد توسعه سواحل مکران، اروند و بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری (حاشیه شهرها و بافت‌های فرسوده)، بافت‌های تاریخی و مناطق روستایی (پ) موضوعات خاص بخش پیش‌روی اقتصاد در مورد معدن و صنایع معدنی، کشاورزی، گردشگری، عبوری (ترانزیت) و حمل‌ونقل ریلی، فناوری نوین، توسعه و کاربست علم و فناوری و انرژی
	ماده (۹۷)	دولت مکلف است به منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها و فرهنگ مبتنی بر هویت اسلامی و ترویج سیره و سنت اهل بیت (علیهم‌السلام) و استفاده بهینه از ظرفیت معنوی اماکن زیارتی در شهرهای مقدس مشهد، قم و شیراز و برگزاری و تمهید امکانات لازم مراسم سالانه پیاده‌روی اربعین، نسبت به انجام امور ذیل تا پایان اجرای قانون برنامه اقدام نماید: (الف) شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائران، برنامه‌ریزی و تدوین سازوکارهای لازم جهت ساماندهی امور زائران و تأمین زیرساخت‌های لازم از طریق حمایت از شهرداری‌ها و بخش‌های غیردولتی (ب) توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی در قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی و فراهم نمودن زمینه زیارت و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) زیربنایی مورد نیاز در قالب بودجه‌های سنواتی
	ماده (۹۸)	(الف) دستگاه‌های اجرایی مکلفند به منظور صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری اقدامات زیر را انجام دهند: ۱. هزینه‌های مربوط به پژوهش، حفاظت و مرمت آثار منقول و غیرمنقول ثبت شده در فهرست آثار ملی و فهرست‌های ذی‌ربط آثار در اختیار و در حیطه وظایف تخصصی همان دستگاه را در قالب بودجه سنواتی از محل اعتبارات خود تأمین کنند. این اعتبارات در چارچوب ضوابط قانونی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری هزینه می‌شود. ۲. تأسیسات گردشگری از هر نظر تابع قوانین و مقررات بخش صنعت گردشگری به استثنای معافیت‌های مالیاتی است و از شمول قانون نظام صنفی مستثنا می‌باشد. (ب) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است به منظور حفظ و صیانت از میراث فرهنگی اقدام لازم را با همکاری و هماهنگی سایر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط به منظور شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و معرفی میراث فرهنگی (اعم از ملموس و ناملموس) میراث طبیعی، ایجاد شهرهای جهانی صنایع دستی و احیای هنرهای سنتی در حال زوال در حوزه فرهنگ و تمدن ایرانی و ثبت در فهرست میراث جهانی را طبق بودجه سنواتی به عمل آورد.
	ماده (۹۹)	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی با همکاری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است نسبت به تهیه و اجرای طرح بهسازی و احیای حداقل سیصد روستای دارای بافت با ارزش تاریخی و فرهنگی و روستاهای هدف گردشگری را از محل اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تا پایان اجرای قانون برنامه در بودجه سنواتی اقدام نماید تا در چارچوب مفاد این ماده حفظ، نگهداری و مورد بهره‌برداری قرار گیرد.
	ماده (۱۰۰)	دولت موظف است تمهیدات زیر را به عمل آورد: تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برای کلیه طرح‌های توسعه‌ای بزرگ و مهم در حوزه‌های زیربنایی، تولیدی و خدمات دستگاه‌های موضوع ماده (۱۰۰)
	ماده (۱۰۰)	(الف) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، سند راهبردی توسعه گردشگری را در چارچوب قوانین مربوطه با رویکرد استفاده حداکثری از بخش خصوصی جهت تصویب هیئت وزیران ارائه نماید: ۱. دولت موظف است تمهیدات زیر را به عمل آورد: تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برای کلیه طرح‌های توسعه‌ای بزرگ و مهم در حوزه‌های زیربنایی، تولیدی و خدمات دستگاه‌های موضوع ماده (۱۰۰)

شماره برنامه	آدرس	متن قانون
		<p>ماده (۳) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۳ جهت تطبیق با اهداف و وظایف سازمان مذکور در سطوح ملی، منطقه‌ای، استانی و شهری</p> <p>۲. اختصاص یارانه و تسهیلات مالی در چارچوب بودجه سنواتی و معافیت‌های مالیاتی و عوارضی به تأسیسات ایرانگردی و جهانگردی در چارچوب قوانین مربوطه</p> <p>۳. ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری از قبیل راه، خدمات رفاهی و اقامتی، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری، واگذاری تسهیلات ارزان‌قیمت و سایر اقدامات حمایتی در قالب بودجه سنواتی تبصره- آیین‌نامه اجرایی این بند توسط سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و با همکاری وزارتخانه‌های کشور، جهادکشاورزی و راه و شهرسازی، سازمان حفاظت محیط‌زیست و سازمان تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.</p> <p>ب) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با همکاری سازمان موظف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه طرح ساماندهی گردشگری جنگل‌های شمال و شمال غرب کشور و زاگرس، سواحل شمالی و جنوبی با اولویت سواحل مکران طبق قوانین مربوطه را تهیه و جهت تصویب به هیئت وزیران ارائه نماید.</p> <p>پ) دولت مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، تمهیدات و اقدامات قانونی لازم را جهت مدیریت یکپارچه و جامع میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به‌عمل آورد.</p> <p>ت) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است کل درآمد اختصاصی و کمک‌های مردمی از اماکن و محوطه‌های تاریخی و موزه‌ها را که در اجرای ماده (۵) قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۳ به‌صورت هیئت امنائی تشکیل و اداره می‌شوند به‌حسابی که نزد خزانه افتتاح می‌گردد، واریز نماید. صددرصد (۱۰۰٪) وجوه حاصله و همچنین سهم کمک‌های دولتی اختصاص داده شده به این اماکن در قالب بودجه سنواتی در اختیار سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قرار می‌گیرد تا برای اداره، توسعه و مرمت این اماکن اختصاص یابد.</p> <p>ث) سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری می‌تواند بخشی از امور تصدیگری و اجرایی خود را به تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری که طبق قانون تشکیل شده‌اند، واگذار کند.</p> <p>تبصره- تعرفه‌های قانونی هزینه این خدمات با تأیید سازمان مذکور، با تصویب هیئت وزیران توسط تشکل‌های تعیین شده قابل دریافت و هزینه می‌باشد.</p> <p>ج) دولت مکلف است از محل منابع بند «الف» ماده (۶۵) قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳/۱۲/۴ گازرسانی روستاهای هدف گردشگری را نیز در اولویت قرار دهد.</p>

منابع و مآخذ

۱. بیگزاده، صفر. شیوه‌نامه نگارش قانون، تهران، انتشارات مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌ها، ۱۳۸۲.
2. Dictionary of Economics and the Law, Vol. 3, London: Macmillan, 1998
۳. میرزایی، اقبالعلی. قانون و اعتبار زمانی آن با تأکید بر مفهوم و اوصاف قانون موقت، مجله حقوقی دادگستری، سال هفتاد و هشتم، شماره ۸۵، بهار ۱۳۹۳.
۴. «اساسنامه شرکت توسعه ایرانگردی و جهانگردی»، مصوب ۱۳۸۷/۰۳/۲۶.
۵. سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله دوم، ابلاغی ۱۳۷۲/۰۸/۱۸.
۶. سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم توسعه، ابلاغی ۱۳۷۸/۰۲/۱۲.
۷. سیاست‌های کلی نظام در مورد برنامه چهارم توسعه، ابلاغی ۱۳۸۲/۰۸/۱۰.
۸. سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه، ابلاغی ۱۳۸۷/۱۰/۱۲.
۹. سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، ابلاغی ۱۳۹۴/۰۴/۰۹.
۱۰. سند چشم‌انداز توسعه در افق ۱۴۰۴، ابلاغی ۱۳۸۲/۰۸/۱۳.
۱۱. سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز، ابلاغی ۱۳۸۲.

۱۲. سیاست‌های کلی اشتغال، ابلاغی ۱۳۹۰/۰۴/۲۸.
۱۳. سیاست‌های کلان بخش میراث فرهنگی و گردشگری، مصوب ۱۳۸۳.
۱۴. «قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری»، مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۲۳.
۱۵. «قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور»، مصوب ۱۳۶۷/۰۲/۰۱.
۱۶. «قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی»، مصوب ۱۳۷۰/۰۷/۰۷.
۱۷. «قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور»، مصوب ۱۳۶۴/۱۱/۱۰.
۱۸. «قانون تأسیس سازمان صنایع دستی ایران»، مصوب ۱۳۸۳/۰۱/۲۶.
۱۹. «قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱.
۲۰. «قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۷۳/۰۹/۲۰.
۲۱. «قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷.
۲۲. «قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱.
۲۳. «قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵.
۲۴. نقشه مهندسی فرهنگی کشور، مصوب ۱۳۸۶.
۲۵. نقشه جامع علمی کشور، ۱۳۹۰.
۲۶. پرهیزگاری، سیدعباس و دیگران. درباره برنامه ششم توسعه (۱۳) بررسی رعایت برخی اصول قانون‌نویسی در قانون برنامه ششم توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴.
۲۷. زرندیان، ندا. بررسی عملکرد قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۱.
۲۸. کرمانی، محسن و دیگران. ارزیابی و مقایسه احکام مرتبط با آسیب‌های اجتماعی در قوانین برنامه چهارم، پنجم و ششم توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۰.
۲۹. یوسفی، هادی و حسین، نصیری و یوسف، زارعت‌کیش. اولویت‌های پیشنهادی نظام آموزش عالی و تحقیقات در برنامه هفتم توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۰.